

Ziemia Czchowska niejedno ma Imię

WĘDRÓWKI PIESZE I ROWEROWE

Ziemia Czchowska niejedno ma Imię

WĘDRÓWKI PIESZE I ROWEROWE

Miejska Biblioteka Publiczna w Czchowie
Czchów 2013

Koordinacja prac nad publikacją: Rozalia Krakowska
Opracowanie graficzne, rysunki, tekst: Joanna Dębiec

Współpraca:
ścieżki edukacyjne: Maria Wiśniewska Plachta, Bernadeta Pajor
fotografia: redakcja „Czasu Czchowa”
tłumaczenie: Karolina Nieć

Wydawca:
Miejska Biblioteka Publiczna w Czchowie
Rynek 12, 32-860 Czchów
tel. 14 663 60 88
e-mail: biblioteka@czchow.pl

Skład i druk:
Brzeska Oficyna Wydawnicza, tel. 14 686 14 70

Nakład: 500 egzemplarzy
Rok wydania: 2013

ISBN 978-83-937697-1-1

Album został wydany przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Czchowie przy udziale środków Unii Europejskiej współfinansującej projekt w ramach osi 4 „LEADER- PROW”, nabór w konkursie „Małych projektów”, „Stowarzyszenia na Śliwkowym Szlaku” oraz budżetu gminy, za co podziękowania kierujemy pod adresem Burmistrza oraz Radnych Rady Miejskiej w Czchowie.

Ziemia Czchowska niejedno ma Imię. Tym razem jej Imię to Turystyka - zapraszamy na wędrowki piesze i rowerowe po gminie Czchów. Ziemia Czchowska posiada niezaprzeczalne walory turystyczne:

- **bogactwo historyczne** - pozostałości zamku w Czchowie oraz odbudowany zamek Tropsztyn w Wytrzysszcze, liczne zabytkowe kościoły, kapliczki, sanktuaria Matki Bożej Królowej Doliny Dunajca w Domosławicach i Pana Jezusa Miłosiernego na Kozieńcu, historyczna zabudowa rynku – domy z podcieniami budowane na wzór XVIII, XIX-wiecznych, rzeźby kamienne, pozostałości dworców i zabudowań dworskich, wykopalisk archeologicznych, prowadzonych na wzgórzu zamkowym oraz na terenie gminy m.in. przez Muzeum Okręgowe w Tarnowie;
- **sprzyjające ukształtowanie terenu i walory przyrodnicze** - Czchów nazywany jest Bramą Gór, 6 z 10-ciu miejscowości gminy Czchów jest położonych w Dolinie Dunajca lub nad Jeziorem Czchowskim, najwyższe wzniesienia, jak Machulec, Głowaczka, Szpilówka, są równocześnie wspaniałymi punktami widokowymi gminy Czchów. Gminę przecinają szlaki turystyczne PTTK – zielony i niebieski. Na terenie Tymowej znajduje się Rezerwat florystyczny Bukowiec, na terenie całej gminy znajdują się liczne pomniki przyrody, ścieżki: przyrodnicza i historyczna (edukacyjna) oraz trasy rowerowe, działają Koła: Wędkarskie oraz Łowieckie;
- **rozbudowaną bazę noclegową** - hotele, domki campingowe, domy weselne, pola namiotowe, gospodarstwa agroturystyczne;
- **gastronomiczną** - restauracje, bary, pizzeria;
- **liczne atrakcje turystyczne**, jak przystań wodną (spacery wodne gondolą, łódkami, rowerkami, motorówkami) i rozbudowany ośrodek rekreacji wodnej z plażami, kąpieliskami strzeżonymi i spływem kajakowym
- **oraz bogatą ofertę kulturalną.**

Zaczynamy od tras rowerowych, które pozwalają poznać najpiękniejsze zakątki gminy Czchów i zobaczyć miejsca, do których będzie się chciało wracać.

Trasa TYMOWA - - JURKÓW - - CZCHÓW

Legenda

Wycieczkę proponujemy rozpocząć od Czychowa. Warto tu zobaczyć malowniczy rynek w kształcie czworoboku, otoczony domami z podcieniami, budowanymi na wzór wcześniej istniejącej architektury XVIII, XIX-wiecznej, następnie XIV-wieczny kościół gotycki z białego kamienia (Alba Ecclesia). W nawie głównej kościoła znajdują się zabytkowe malowidła ściennie (freski), przedstawiające sceny z życia Matki Bożej i Chrystusa (Via Crucis) – wg Zygmunta Łakocińskiego – jedne z najstarszych w Europie. W samym rynku stoi kamienna figura św. Floriana, u stóp - prawdopodobnie romańska - rzeźba lwa kamiennego. Oprócz tego drewniana figura św. Jana Nepomucena, który miał chronić miejscowość przed powodzią, jest też patronem dobrego języka. Ulicą Węgierską można zjechać na parking pod Grodziskiem, obok którego znajduje się tablica, upamiętniająca ofiary Katyń, pochodzące stąd oraz tragicznie zmarłych w katastrofie smoleńskiej w r. 2010. Lewą stroną placu, obok drewnianej sceny udajemy się drogą leśną na wzgórze zamkowe, nazywane od zachowanej z zamku obronnej baszty, po prostu „basztą”. Do samej baszty proponujemy dla bezpieczeństwa podejść (dość strome wzgórze). XIV-wieczna baszta to wraz z nieco odsłoniętą i odbudowaną częścią muru obronnego i odbudowaną strażnicą, część zamku, pełniącego w latach swojej świetności rolę komory celnej. W budynku strażnika można obejrzeć wystawę, zawierającą fragmenty wykopalisk, efekt 7-letnich prac na wzgórzu zamkowym, prowadzonych przez archeologów z Muzeum Okręgowego w Tarnowie oraz wykona-

ną przez nich makietę dawnego zamku w Czchowie. Wewnątrz wieży - wejście widokowe na szczyt. Z góry rozciąga się widok na całą panoramę doliny Dunajca i z drugiej strony - na malownicze miasteczko Czchów, po prawej stronie widoczny XVII-wieczny kościółek św. Anny, do którego można podejść, schodząc okalającą basztę ścieżką w dół w kierunku ulicy Basztowej. Natomiast chcąc kontynuować trasę rowerową udajemy się po zejściu ze wzgórza w lewo (dość strome podejście do rozgałęzienia dróg), jednak nie jedziemy tą samą dróżką, którą przyjechaliśmy, a wybieramy drogę odchylającą się nieco w lewo. Tym sposobem niewielkim kołem otoczmy Grodzisko. Jest tu wiele pozostałości z II wojny światowej, jak bunkry, pamiątkowy krzyż, obelisk, można ścieżkami szukać tych miejsc, skrytych w ostępach leśnych, ale prowadzą do nich trudne do sforsowania rowerem ścieżki. Natomiast droga poprowadzi nas lasem w kierunku boiska sportowego i dalej drogą już asfaltową zjedziemy z powrotem do ulicy Węgierskiej (Uwaga, stromy zjazd!) Należy skręcić z niej w prawo. Do Rynku podjeżdżamy tą samą uliczką, którą zjeżdżaliśmy. Tym razem obok byłego Posterunku Policji skręcamy w prawo, mijamy po prawej kościół, po lewej remizę OSP, następnie po prawej szkołę, nieco niżej na zakręcie kierujemy się w lewo, na Tymową. Blisko 3 km jedziemy podziwiając okoliczne widoki, mijamy kapliczkę na Zapotoczu, następnie przez Zeliny dojeżdżamy do krzyżówki z drogą Tymowa-Lipnica Murowana i skręcając w lewo wjeżdżamy do Tymowej. Tu warto zobaczyć XVIII-wieczny drewniany kościół z tzw. sobo-

tami, ozdobionymi łukami, czyli zadaszonym miejscem, gdzie dawniej ludzie schodzili się z dalekich stron już w sobotę, modląc się i czekając na niedzielne nabożeństwo pod dachem świątyni. Trasa rowerowa prowadzi nas drogą przed kościołem w prawo, pod górkę, obok dworu. Warto zobaczyć nie tylko klasycystyczny dwór, ale i pozostałości zabudowań dworskich, m.in. drewniany spichlerz oraz park ze wspinałymi pomnikami przyrody. Jedziemy dalej, po prawej mijamy tymowski stadion sportowy i dojeżdżamy do krzyżówki, skręcamy na niej w prawo, dojeżdżamy do głównej trasy Brzesko-Nowy Sącz. Gdy skręcimy w lewo, główną trasą będziemy musieli podjechać kilkadziesiąt metrów, minąć znak „Gmina Czchów żegna” (jesteśmy na terenie gminy Gnojnik) i skręcić w prawo w drogę asfaltową na Lewniową. Przez Lewniową wracamy do gminy Czchów, do górnej Tworkowej, skręcając obok przydrożnej kapliczki, ustawionej na rogu wewnątrz siatkowego ogrodzenia - w prawo. Jadąc dróżką asfaltową ma się tutaj widok na całą okolice, na Tworkową, Tymową na przeciwnym wzgórzu, następnie Jurków. Spotykamy po drodze przydrożne kapliczki, miejsca są urokliwe i widokowe, z dala od głównej trasy. Można jadąc prawdziwie odpoczywać. Na spotykanych skrzyżowaniach dróg skręcamy: najpierw w prawo, następnie w lewo, jedziemy obok zabudowań (po prawej), dojeżdżamy do skrzyżowania dróg polnych, zwirowych, pośrodku zagajnika punktem rozpoznawczym może być rozłożysta brzoza - w tym miejscu skręcamy w prawo, uważamy, by nie przeoczyć kolejnego zakrętu w prawo, tym ra-

zem skręcamy tuż przed siatkowym ogrodzeniem, które ciągnie się następnie po naszej lewej stronie dobrych kilkanaście metrów – w drogę żwirową. Tu uwaga, szczególnie po intensywnych deszczach, gdyż droga, ciągnąca się w dół nie należy do łatwych, jest wyboista i kamienista, dojeżdżamy nią do splotu dróg polnych, nadal zjeżdżamy drogą w dół do wąskiej, dość krętej drogi asfaltowej, na którą wjeżdżamy kierując się w prawo, tu już mijamy po obu stronach zabudowania jurkowskich domów, przylegających do głównej trasy Kraków-Nowy Sącz. Na trasę wjeżdżamy kierując się w lewo, w stronę centrum Jurkowa, ale jedziemy nią dosłownie kilkanaście metrów, przed mostem na rzeczce Zelinie skręcamy z asfaltu w prawo, droga, w większości kamienista, prowadzi do zagajnika,

drewnianym mostkiem przejedziemy na drogę za betoniarnią, można stąd zobaczyć wieżę kościoła parafialnego w Jurkowie, remizę OSP, betoniarnię i wiele innych jurkowskich obiektów od tyłu. Po prawej na łące pod lasem można odpocząć, gdyż dalsza droga, przez las (ostry zakręt w prawo, wjeżdżamy w drogę leśną), będzie prowadziła pod górę i nie będzie gładka i łatwa, ale mając rower górski nie powinniśmy się tym zmartwić. Tą drogą częściowo lasem, następnie skrajem polany i znów lasem dojedziemy do wąskiej drogi asfaltowej, skręcamy w prawo, jesteśmy już na terenie miejscowości Czchów, podziwiamy przez dobrych kilkaset metrów widoki na tę część Czchowa, a przy najbliższym skrzyżowaniu skręcamy w lewo, jesteśmy na przysiółku Granice, teren jest odkryty i widokowy, pięknie odsłania się przed nami widok na wzgórze zamkowe i basztę czchowską. Dojeżdżamy do skrzyżowania, gdzie pośrodku stoi nowo wybudowany dom z czerwonej cegły, skręcamy w prawo w ulicę Garncarską, uliczka asfaltowa prowadzi w dół (dość stromy zjazd) do drogi Czchów Tymowa, kończy się mostkiem. Skręcając w lewo miniemy kolejny, większy już most i dość stromym podjazdem wjedziemy do samego Czchowa, kierujemy się w prawo na rynek, skąd rozpoczęliśmy naszą przygodę, tu ją też kończymy.

Trasa BĘDZIESZYNA - - WYTRZYSZCZKA - - CZCHÓW

CZCHÓW

Legenda

	Urząd Miejski		Stacja Busowa
	Parking		Punkt gastronomiczny
	Zakład Opiekuńczo-Leczniczy		Pole namiotowe, biwakowe
	Ośrodek zdrowia		Stacja benzynowa
	Biuro, stacja		Punkt rowerowy, schronisko
	Punkt widokowy		Zamek, ruiny zamku
	Kapliczna		Informacja turystyczna
	Karczma		Kino
	Poczta		Hala Sportowa
	Leśniczówka		Kajaki
	Szkoła		Trasa rowerowa
	Trasa rowerowa		Trasa rowerowa - dydaktyczna

Wycieczka zaczyna się w Czchowie, gdzie proponujemy zobaczyć gotycki kościół i zwiedzić Basztę - pozostałość średniowiecznej warowni. Trasa wiedzie od rynku w kierunku górnego cmentarza, na którym znajduje się również cmentarz wojenny, warto objeżdżając i zwiedzając Czchów i tu zająć i zatrzymać się na kilka chwil, by zadumać się nad historią, oddać hołd tym, często bezimiennym żołnierzom, poległym w walkach podczas I wojny światowej. Obok cmentarza udajemy się drogą powiatową w kierunku Iwkowej. Drogą asfaltową jedziemy ok. 3 km – serpentynami – na tzw. Trawniki (przysiółek Czchowa). Na wzgórzu po prawej stronie mijamy widniejącą z oddali Pensjonat Zacisze. W ostatnich latach Pensjonat, do którego skręca się dość ostro w prawo (według oznakowania), rozpoczął swoją działalność hotelowo-gastronomiczną. Organizuje wesela, przyjęcia okolicznościowe, ale i gości turystów, którzy chcą zatrzymać się na urlop, czy wczasy w pięknym miejscu górnego Czchowa. Dojeżdżamy do placu, czy małego ronda, jak kto woli, ale nie jedziemy dalej w kierunku Kozieńca, tylko zgodnie ze znakiem, kierującym nas na Będzieszynę, nieco odbijamy w lewo i zjeżdżamy uliczką asfaltową w dół. Droga prowadzi w większości przez las, ale ostatni jej odcinek pozwala na podziwianie do woli widoków na wzgórza i jezioro z zaporą wodną, takich miejsc widokowych będzie na tej trasie więcej, gdyż biegnie malowniczymi wzgórzami: Będzieszyn i sąsiednim, najwyższym na terenie gminy Czchów – Machulec. Punkty widokowe na trasie należą do najpiękniejszych miejsc Czchowa i regionu. Dro-

ga zjeżdża niemal do głównej trasy na Nowy Sącz w pobliżu Jeziora Czchowskiego, ale nie dojeżdżamy do niej, chcemy czegoś więcej – skręcamy w prawo, jakbyśmy się wracali, tyle, że sąsiednią uliczką i udajemy się pokonując dość stromy podjazd i ostre zakręty - na Wytrzyszczkę. Warto tę nazwę zapamiętać, by ćwiczyć wyrazistość języka polskiego. Dla gości zagranicznych wymówienie słowa „Wytrzyszczka” jest niemalym wyzwaniem. Mijamy po drodze przydrożną kapliczkę, po czym wjeżdżamy ponownie w las. Tu co jakiś czas przewijają się wśród krzaków i drzew grzybiarze, lub amatorzy leśnych borówek, malin, czy czernicy, to ich idealne miejsce. Tu na szczycie dojeżdżamy do skrzyżowania dróg (przy skrzyżowaniu nowy dom z kamiennym ogrodzeniem) i skręcamy w wąską dróżkę asfaltową w lewo, w kierunku szkoły (znak określa dojazd do szkoły w Wytrzyszczce). Zjeżdżamy górą Wytrzyszczki mając przed sobą widok na Jezioro Czchowskie, Tropie, ale również po lewej - sąsiednie wzgórze Będzieszyn, z którego przyjechaliśmy. Jest otoczone lasem z polaną pośrodku. Dojeżdżamy drogą przez las do drogi pokrytej płytami betonowymi, zjazd ostatnim odcinkiem do głównej trasy w kierunku Nowego Sącza jest bardzo stromy i niebezpieczny, uwaga, przy ulicy jest ustawione lustro. Wjeżdżamy na główną trasę przy szkole (po lewej, na przeciw prom rzeczny, którym można dostać się do Tropia i pustelni św. Świerada i Benedykta. Jest tu jeden z najstarszych, jeszcze średniowieczny (X w.) kościół w Polsce, otoczony kamiennym różańcem, usytuowany nad samym jeziorem). Nasza trasa prowa-

dzi w odwrotnym kierunku, gdy skróćmy w prawo dojeździemy (niestety kilkaset metrów trzeba przejechać główną trasą) do zamku Tropsztyn (kolejna trudna polska nazwa), mijając po prawej Restaurację „Biały Domek” i obok w kształcie łodzi Green Fisch. To dobre i urokliwe miejsce na chwilowy postój - bliskość jeziora, okazałego zamku Tropsztyn i możliwość zjedzenia czegoś świeżego na tarasie, stały się dla przejezdnych prawdziwą atrakcją. Po lewej stronie trasy mamy zamek Tropsztyn w Wytrzyśczyce, czynny od lipca do końca sierpnia. Zamek jest własnością prywatną, odremontowany, prezentuje się wspaniale, pełen nie tylko historii (można tu obejrzeć film dotyczący historii zamku i związanego z nią skarbu Inków), ale i wystaw artystycznych. Na tarasie, czy w restauracji zamkowej można podziwiając widoki na Jezioro Czchowskie i wyjątkowo malownicze otoczenie wypić coś dla ochłody, czy wzmocnić się kawą, a w sklepiku z pamiątkami prosto z Peru, nabyć coś niepowtarzalnego. Wokół zamku wiedzie ścieżka nad samo Jezioro – widać tu, jak potężne skały podtrzymują budowlę. To niesamowite miejsce. Z zamku wracamy na trasę, skręcając z niej w prawo w pierwszą drogę asfaltową naprzeciw zamku (widoczne oznakowanie trasy rowerowej), droga przez kilkaset metrów odkryta, następnie prowadzi do lasu. Jest dość wąsko, ale bardzo przyjemnie, w otoczeniu drzew lub miejscami odkrytymi jedziemy drogą w większości asfaltową raz w górę, to znów lekko w dół i ostro w górę. Biegnie tędy zielony szlak PTTK, jedziemy mijając co jakiś czas oznakowane drzewa. Trasa wprowadzi nas na stronę Iwkowej, ale skręcając na

pierwszym skrzyżowaniu w prawo będziemy się kierować z powrotem w stronę Czchowa. Wyjeżdżamy na otwartym terenie obok firmy Dimarco i kierujemy się w prawo, na najbliższym skrzyżowaniu również w prawo, wrócimy do gminy Czchów drogą wznoszącą tuż przed Koźieńcem. Tu znajduje się Sanktuarium Pana Jezusa Miłosiernego, łaskami słynącego, którego obraz ponoć przepłynął z powodzią. Przybywają do Niego pielgrzymi z najdalszych zakątków Polski. Obok zaś znajduje się okazały nowoczesny Dom Misyjny – miejsce rekolekcji, oaz, spotkań misyjnych, tu przyjeżdża młodzież z całej Polski i korzystając z uroku miejsca, otaczających widoków, łączy rozwój duchowy z rekreacją i zwiedzaniem gminy Czchów. Kontynuujemy trasę mijając Kościółek i Dom Misyjny (po lewej) i jedziemy kilkaset metrów drogą asfaltową, skręcamy z niej dopiero w lewo przy oznakowaniu ulic: Kozieniec, którą przyjechaliśmy, Trawniki, którą mamy przed sobą i Machulec (ostrzy zakręt w lewo). Wyjedziemy na Machulec, najwyższe wzniesienie gminy Czchów (480 m n.p.m. – różne źródła podają różne zbliżone wysokości – 479, ale i 483 m n.p.m., dlatego podajemy uśrednioną wysokość szczytu). Szczyt Machulec wznosi się nad miejscowością Czchów, Tymowa i Iwkowa. Na stokach Machulca stoi drewniany krzyż, poświęcony zastrzelonemu w tym miejscu w czasie II wojny światowej partyzantowi Motakowi. Na szczycie znajduje się wieża telekomunikacyjna. Na skrzyżowaniu dróg skręcamy w lewo, nie w sąsiednią ulicę Partyzantów. Podjazd jest bardzo stromy, ale za to widoki ze szczytu, niezastąpione. Potem już droga asfaltowa prowadzi w dół, a na skrzyżowaniu uliczek: Machulec, Zeliny po lewej i Zapotocze Górne po prawej, skręcamy w prawo, mijamy przydrożny krzyż i już Górnym Zapotoczem dojeżdżamy do drogi Tymowa-Czchów, kierujemy się ponownie w stronę Czchowa, ale po paru metrach skręcamy w wąską uliczkę, na początku bardzo krętą, następnie dość stromą, prowadzącą w dół (ul. Cmentarna), zjeżdżając nią mamy po lewej górującą nad Czchowem basztę, następnie trasa biegnie przez mostek na potoku i ostro w górę. Ulica Cmentarna doprowadzi nas do cmentarza górnego, i skrzyżowania z drogą powiatową Czchów Iwkowa. Wracamy na rynek, gdzie kończymy tę trasę rowerową.

CZCHÓW

Trasa
PIASKI DRUŻKÓW -
- CZCHÓW

Legenda

	Bankomat		Zabytek
	Urząd Miasta		Punkt gastronomiczny
	Parkowanie		Pole namiotowe, białostaw
	Zakład Opiekuńczo-Leczniczy		Stacja benzynowa
	Ośrodek zdrowia		Punkt noclegowy, sefrowisko
	Benzyna, stacja		Zamek, ruiny zamku
	Park widokowy		Informacja turystyczna
	Kapliczka		Kino
	Kościół		Hala Sportowa
	Pocztowa		Kaplica
	Leśniczówka		Tęcza przyrodnicza
	Szkoła		Trasa turystyczna-dł.
	Trasy rowerowe		

Także ta trasa rozpoczyna się w Czchowie, na historycznym ryneczku, który usytuowany jest z dala od głównej trasy Kraków-Nowy Sącz, na niewielkim wzniesieniu po jej prawej stronie. Każde właściwie miejsce czworobocznego rynku jest pełne historii, rynek ma swój niepowtarzalny klimat. Otoczony jest charakterystycznymi domami z podcieniami, budowanymi na wzór XVIII, XIX-wiecznych, centralną część zajmuje park z piękną, stylową fontanną, obok stoi zabytkowa drewniana figura św. Jana Nepomucena, nad nią swoje potężne konary rozpościera zabytkowy dąb – pomnik przyrody. Można pod nim odpocząć na ławeczce, przy okazji zwiedzić dalsze ciekawe miejsca w samym rynku. Podejść pod figurę św. Floriana i pod nim leżącego lwa kamiennego, wejść do kościoła, gdzie warto chociaż spojrzeć na wspaniałe freski (malowidła wykonywane na mokrym tynku, według prof. Łakocińskiego – jedne z najstarszych w Europie), ołtarze, płaskorzeźby Wielogłowskich, chrzcielnicę, niedawno odrestaurowaną ambonę. To XIV-wieczny kościół, z zachowanymi elementami romańskimi. Na rynku niegdyś odbywały się jarmarki, dziś jarmarki mają swoje miejsce na placu pod Piekarnią, gdy zjedziemy z rynku kierując się do głównej trasy Kraków-Nowy Sącz, minimy po lewej to miejsce (ale my nie skręcamy na mostku w lewo), gdzie we czwartki (wtedy odbywają się czchowskie dzisiejsze jarmarki) robi się wyjątkowo gwarno. Dojeżdżamy do głównej trasy i zachowując ostrożność przecinamy ją w poprzek po kilkuset metrach dotrzemy do promu, którym przeprawimy się do Piasków Drużkowa, jedynej miej-

scowości gminy Czchów, która jest usytuowana po przeciwnej stronie Dunajca. Prom nie jest w pełni zmechanizowany, co jest dodatkową atrakcją dla turystów, przewoźnicy ręcznie nim sterują i chętnie udzielają informacji, gdzie i jak dojechać, żeby nie pobraździć wśród leśnych dróg i drózek, biegnących wzniesieniami Głowaczki i Habaliny – najdalszych i najwyższych zakątków miejscowości. Z promu skręcamy w prawo i jedziemy kilkadziesiąt metrów, po czym skręcamy w lewo przed mostem, jedziemy obok Stacji Harcerskiej, którą mijamy po lewej stronie. Doga asfaltowa prowadzi dość stromo w górę, jedzie się jednak bardzo przyjemnie, lasem. Następnie trasa biegnie szczytem Głowaczki skręcając w prawo, uwaga, trzymajmy się drogi asfaltowej, po prawej stronie drogi dość głęboki wąwóz, porośnięty drzewami i gęstymi krzewami. Dojeżdżamy do skrzyżowania dróg przy polanie, na której postawiono przydrożną kapliczkę. My trzymając się zielonego szlaku PTTK zjeżdżamy drogą asfaltową w dół, wyjeżdżając przy dawnej szkole podstawowej, pozostałości dworu Krasuskich w Piaskach Drużkowie. Trasa prowadzi do głównej drogi, przebiegającej przez Piaski Drużków, kierujemy się nią w lewo, mijamy po lewej kaplicę i na najbliższym skrzyżowaniu skręcamy również w lewo, mijając przystanek autobusowy. Przy Dunajcu często można zobaczyć uprawy słynnej tu, naddunajeckiej fasoli „Piękny Jaś”. Dalsza część trasy, nadal na terenie Piasków Drużkowa, poprowadzi nas na kolejne wzniesienie – Habalinę. Wyjazd jest dość stromy, ale miejsca po niedawnych osuwiskach na terenie Piasków Drużkowa, przynaj-

mniej w części, którą prowadzi nasza trasa rowerowa, są odremontowane, dlatego pięknym asfaltem wyjeżdżamy niemal na szczyt Habaliny, z góry rozciągają się wspaniałe widoki na zaporę wodną, łączącą Czchów z Piaskami, Jezioro Czchowskie i przeciwległe wzniesienia, Będzieszyn i Pęcherską Górę. Zabierzemy ze sobą niezapomniane wrażenia - stąd widać całą panoramę Czchowa, można się poczuć, jak przy zdobywaniu szczytów gór. Z Habaliny zjeżdżamy kierując się w prawą stronę na skrzyżowaniu leśnych dróg (przy skrzyżowaniu ławeczka, na której można przysiąść, by zregenerować siły po dość stromym podejździe) i niżej również skręcamy w prawo (przy skrzyżowaniu drogowisk z oznakowaniem drogi, którą można dojechać do Tropia, a skręcając w prawo wrócimy w pobliżu zapory wodnej, są to drogi żwirowe, ale jedzie się dość wygodnie - wyjeżdżamy na terenie Nadleśnictwa Gromnik. Ostatni odcinek drogi, dość stromy, łączy się ponownie z drogą asfaltową, tym razem tuż przed wspomnianą zaporą wodną, mostem wracamy na teren Czchowa. Czchów Zapora jest turystyczną częścią Czchowa, w której skupione są atrakcje, związane z turystyką wodną: przystań wodna, plaże, ośrodki wypoczynkowe, miejsca łowisk dla wędkarzy. Skręcamy w prawo, ale jedziemy uważnie, po kilkudziesięciu metrach główną trasą Nowy Sącz-Kraków, zaraz za kioskiem Ruchu, skręcimy w lewo. Wyjeżdżając niedawno odremontowaną drogą asfaltową do góry, wjeżdżamy na teren domków letniskowych i ośrodka wypoczynkowego Temida (obecnie, po zmianach właścicieli, nadającego się do kapitalnego remontu),

mijamy je po lewej (uwaga na wąskie zakręty) i wyjeżdżamy dość stromą drogą do góry, na szczycie można podziwiać piękne widoki na okolicę, sąsiednie wzgórza, pokryte lasem i w dolinie - polany. Drogę mamy wąską, ale asfaltową, którą dojeżdżamy do skrzyżowania, na którym na ogrodzeniu umieszczona jest tabliczka z oznakowaniem ulicy Gawędówka, skracając w prawo tą uliczką poznamy kolejne piękne miejsca widokowe Czchowa. Droga, częściowo asfaltowa, prowadzi chwilę przez las i następnie już żwirowa, częściowo polna, dość mocno w dół. Jesteśmy na przeciwległym wzgórzu do Grodziska, tu dawniej było ulubione miejsce turystów i oazowiczów (krzyż oazowy), idealne miejsce dla amatorów grzybów, borówek, poziomek i dzikich jeżyn. Z niej zjeżdżamy do głównej trasy (po prawej) Kraków-Nowy Sącz, ale my udajemy się w przeciwnym kierunku, przejeżdżamy przez niewielki mostek i ulicą Węgierską

wracamy do rynku w Czchowie. Po prawej mijamy Grodzisko, następnie postawioną przy parkingu płytę kamienną, upamiętniającą ofiary zbrodni Katyńskiej (Miednoje, Charków) z naszego terenu oraz ofiary katastrofy lotniczej z 2010 r. oraz właśnie tworzony kompleks rozrywkowy pod Grodziskiem, z altankami, oczkiem wodnym, placem zabaw. Kiedyś to tu będzie centrum letnich wydarzeń kulturalnych Czchowa. W rynku kończymy kolejną trasę rowerową, dzięki której mogliśmy poznać Ziemię Czchowską z jednej z jej piękniejszych, pod względem walorów krajoznawczych – stron.

REZERWAT LEŚNY „BUKOWIEC”

Rezerwat leśny „Bukowiec” został utworzony w 1959 roku na terenie gminy Czchów, w miejscowości Tymowa, w kompleksie leśnym, znajdującym się na północnym stoku wzgórza Bukowiec, będącego kulminacją pasma, ciągnącego się równoleżnikowo od Rajbrotu do Czchowa. Aby zwiedzić Rezerwat od strony Tymowej, musimy z centrum Tymowej udać się w kierunku Iwkowej, droga serpentynami prowadzi pod górę. Zatrzymujemy się przy większym placu po lewej stronie, który znajduje się już na szczycie Tymowej, tu można zostawić samochód, czy rower, dalej będzie trzeba udać się pieszo. Po lewej stronie mamy kamienną drogę, którą musimy dojść do lasu (droga najbliższej ogrodzenia), a następnie drogą leśną, tłoczoną, często wilgotną przejść spory kawałek (ok. pół godziny spacerem) do miejsca, oznakowanego tablicą REZERWAT.

Ochroną objęto w nim obszar o powierzchni 5,51 ha. Rezerwat ten został utworzony w celu ochrony naturalnego fragmentu buczyny karpackiej wraz ze stanowiskiem kwitnącego i owocującego bluszczu pospolitego Hedera helix. Z innych gatunków roślin, objętych ochroną gatunkową występują tu: wawrzynek wilczełyko Daphne mezereum, marzanka wonna Galium odoratum, konwalia majowa Convallaria majalis, kopytnik pospolity Asarum europaeum i goryczka trojeściowa Gentiana asclepiadea.

Kompleks leśny „Bukowiec”, na terenie którego znajduje się rezerwat, położony jest w południowo-wschodniej części Pogórza Wiśnickiego. Rezerwat zajmuje północne stoki przyszczytowej partii wzniesienia Góry Bukowiec (494 m n.p.m.).

W rezerwacie wyróżniono dwa zbiorowiska leśne. Pierwsze to żyzna buczyna karpacka, będąca zespołem dominującym w rezerwacie (pow. 5,14 ha). Jest to zespół leśny, który nigdyś zajmował niemal całe piętro regla dolnego w Karpatach od ok. 600 do 1150 m n.p.m. Buczyna ta charakteryzuje się domieszką jodły pospolitej, wiązu górskiego i klonu jaworu. Drugie zbiorowisko to las łęgowy, który porasta znacznie mniejszy obszar, (0,33 ha) powierzchni rezerwatu, przylegającej do jego południowej granicy. W warstwie drzew dominuje olsza czarna, sporadycznie występuje jesion wyniosły i jodła. Na skutek nadmiernego prześwietlenia drzewostanu bardzo wysoki udział we florze runa osiąga jeżyna gruczołowata, co zresztą ma miejsce w całym rezerwacie.

**BLUSZCZ
POSPOLITY
KWITNĄCY**

Główną osobliwością i przedmiotem ochrony w rezerwacie (poza naturalnymi płacami buczyny karpackiej) jest stanowisko kwitnącego i owocującego bluszczu pospolitego. We florze naszego kraju jest to element subatlantycki, wymagający łagodnego klimatu. Optymalne warunki rozwoju znajduje on w basenie Morza Śródziemnego, gdzie kwitnie i owocuje. W Polsce jest to zjawisko rzadkie, mimo pospolitego występowania pędów płonnych, ponieważ wschodnia granica zasięgu bluszczu przebiega niedaleko wschodniej granicy naszego kraju i jest warunkowana kontynentalnym klimatem. Występujące na omawianym terenie kwitnące okazy tego chronionego gatunku, wspierają się na dębach szypułkowych, olszach oraz na buku.

Bluszcz pospolity (*Hedera helix*) to pnącze o zimozielonych liściach, przybierających różne kształty - na pędach płonnych liście są 3-5 klapowe, a na pędach kwitnących blaszka przybiera kształt jajowaty. Jest to roślina trująca, zawierająca saponinę, która może powodować zaburzenia pracy układu nerwowego i pokarmowego. Bluszcz ma także właściwości lecznicze, używa się go w stomatologii, wykorzystywany jest też do produkcji bardzo wielu kosmetyków (kremy, maści, balsamy). Choć roślina ta nie jest pasożytem, to jednak w skrajnych przypadkach może istotnie ograniczać drzewom dostęp do światła, a także zwiększać ich podatność na przewrócenie przez wiatr.

ŚCIEŻKA PRZYRODNICZA PO CZCHOWIE

oprac. Maria Wiśniewska Płachta

Ścieżka edukacyjna wiedzie przez najciekawsze zakątki o charakterze przyrodniczym, zwracając szczególną uwagę na osobliwości przyrody ożywionej i nieożywionej, gatunki roślin chronionych, działalność człowieka. Pory roku zmieniają szatę roślinną, dlatego za każdym razem na ścieżce będzie można dodatkowo odkryć coś nowego – „coś, co wyrosło wczoraj, czy usiadło przed chwilą na kwiatku”. Ścieżka składa się z 10 przystanków, przejście zajmuje 90 – 120 minut. Obowiązuje na niej regulamin. Nie należy hałasować, śmiecić, zrywać roślin, płoszyć zwierząt, zbacać z wytyczonej trasy.

PRYZSTANEK I

Okazały dąb szypułkowy „Władysław” o obwodzie 450 cm na wys. 130 cm (tzw. pierśnica), objęty został ochroną pomnikową w 1995 r. Nazwa drzewa – na cześć prof. Władysława Szafera (1886-1970), światowej sławy botanika i popularyzatora wiedzy przyrodniczej, ojca polskiej ochrony przyrody, współtwórcy wielu parków narodowych i rezerwatów, autora około 70 prac naukowych, m.in. współautora wydania „Flora Polski”, klucza „Rośliny Polskie”, dzieła „Szata roślinna Polski”.

PRYZSTANEK II

Gotycki, jednonawowy, kamienny kościół pw. Narodzenia NMP, wzniesiony w 1346 r. Wokół kościoła rosną lipy drobnolistne. Ten gatunek lipy rozpoznajemy po sercowatych liściach, które na spodzie, w kąciakach nerwów, mają pęczki brązowych włosków. Kwiatostany mają charakterystyczną blaszkowatą podsadkę, która pełni rolę organu lotnego z 4-10 kwiatami.

Drzewo to jest wrażliwe na suszę i zanieczyszczenie powietrza. Lipa należy do roślin leczniczych: surowcem zielarskim są kwiatostany. Preparaty wykonane z tego surowca są tradycyjnie używane jako środki napotne w postaci naparów, szczególnie w lekkich przeziębieniach. Właściwości napotne oraz przeciwzapalne są związane z obecnością flawonoidów, olejków eterycznych i śluzu. Podobne właściwości lecznicze ma miód lipowy.

PRZYSTANEK III

Przejście ulicą Basztową można wykorzystać do rozpoznawania drzew i roślin zielnych, rosnących przy drodze np. podbiał lekarski (wiosną), skrzyp polny, krwawnik pospolity, mięta polna, bylica pospolita, barszcz zwyczajny, jaskier rozłogowy, jasnota biała, babka zwyczajna i lancetowata. Na uwagę zasługuje skrzyp, który wytwarza dwa rodzaje pędów: zarodnionośne z kłosaми zarodnikowymi, nierozwidłone, brązowe (wiosną) i płonne (latem), zielone z charakterystycznymi okółkowo ułożonymi listkami. W dotyku pęd letni jest szorstki, skrzypli (obecność krzemionki). Skrzyp należy do roślin leczniczych. W zależności od pory roku w trawie można dostrzec wiele gatunków zwierząt przede wszystkim bezkręgowce: różne gatunki pajaków - w tym tygrzyka paskowanego, trzmiele, pszczoły, świerszcze, mrówki, motyle, koniki polne. Na gałązkach świerka widać pozostałości po pasażu smrekunicy zielonej (inna nazwa ochojnik świerkowiec). Są to galasy, w których kiedyś żerowały larwy. Owad posiada skomplikowany, dwuletni cykl rozwojowy. W celu eliminacji szkodnika należy unikać sadzenia blisko siebie modrzewia i świerka.

PRZYSTANEK IV

Wzgórze zamkowe – to nie tylko miejsce o znaczeniu historycznym, ale także siedlisko wielu gatunków roślin zielnych, krzewów i drzew. Wśród roślin zielnych dominuje pokrzywa zwyczajna, kojarzona jako typowy chwast. Jednak jej obecność wskazuje na występowanie

nie w glebie azotu. Wśród kwitnących roślin dostrzegamy: glistnika jaskótcze ziele, nawłoc kanadyjską, wrotycz pospolity, szczawik zajęczy. Miejscami panujący półmrok stwarza dogodne warunki do wzrostu roślin ceniolubnych, takich jak – dzwonek pokrzywolisty, niecierpek, jasnota gajowiec, bodziszek pospolity. Z krzewów i drzew miejsce to szczególnie upodobały sobie: dziki bez czarny i robinia akacjowa. Spotykamy także jarzębinę, głóg, leszczynę, trzmielinę, klon. Prawie niezauważalnie w szczelinach murów obronnych rosną dwa gatunki zimotrwałych paproci: zanokcica skalna i zanokcica murowa. Miejscami występuje lnicza pospolita, tojeść rozesłana, głowienka pospolita. Wędrując schodkami w górę baszty docieramy na wieżyczkę, skąd rozpościera się wspaniały widok na okolicę i przełom Dunajca. Na wzgórzu podziwiamy pnie sosny zwyczajnej (górzę powyginane z niewielką koroną) i świerka pospolitego.

Schodząc kamienną drogą mijamy krzewy dzikiego bzu czarnego, którego kwiatostany i owoce wykorzystywane są leczniczo. Głębiej dostrzegamy trzmielinę zwyczajną, którą jesienią poznajemy po czerwonych torebkach z dużymi nasionami, otoczonymi osnówką. Warto zapamiętać: wszystkie części tej rośliny są trujące.

PRZYSTANEK V

Wędrując ścieżką od baszty wchodzimy we fragment lasu mieszanego. Las to nie tylko skupisko drzew, to także dom wielu zwierząt, fabryka tlenu, miejsce wypoczynku, zbioru grzybów i smacznych owoców: poziomek, malin, jeżyn. Spotykamy, więc jeżynę popielicę (owoce pokryte niebieskim nalotem) i ostrężynę. Mijamy kępy mchów i paproci - roślin zarodnikowych, które nigdy nie wytwarzają kwiatów. Przyglądając się bliżej skupieniom mchów zauważamy małe łydźki (ulistnione i bezlistne razem) z puszkami (zarodnikami), w których dojrzewają zarodniki. Mchy mają zdolność magazynowania wody. Wiosną, gdy przyroda budzi się do życia, paprocie wypusz-

czają z kłącza (podziemnej łodygi) ślimakowato zwinięte liście. Okazałe liście paproci pełnią dwojaką rolę: góra służy do przeprowadzania procesu fotosyntezy (odżywianie), spód liścia - do rozmnażania (odwróć liść: widać gołym okiem brunatne skupienia zarodni). Niektóre pnie drzew oplata bluszcz pospolity, pnącze z rodziny araliowatych. Charakterystyczne dla tego gatunku są zimozielone liście i korzenie czepne, dzięki którym dociera w górę, do światła. Niektóre okazy mają już kilkanaście lat, gdyż kwitną (jesienią) i owocują (wiosną). Jednak nie wszystkie osobniki kwitną. Poznajemy je po kształcie liści, na pędach płonnych liście są 3-5 klapowe (klapy trójkątne), u nasady sercowate, na szczycie tępe. Liście rosnące na pędach kwitnących są jajowate lub jajowato- lancetowate, całobrzegie, zaostrome, silnie lśniące.

Pamiętajmy, bluszcz jest rośliną objętą ochroną, nie zagraża drzewu, które jest jego podporą. Korony drzew tworzą swego rodzaju „dach” ograniczający dopływ światła. Stąd liczne siewki, jak i młode drzewka w podszycie czekają na szansę wzrostu, gdy powali się drzewo i zrobi się jaśniej. Popatrzcie przez chwilę w górę. Większość rosnących tam drzew tylko na szczycie pnia ma koronę. Schodząc w dół leśną ścieżką mijamy stare drzewa jaworowe o szerokich kanarach i grubych pniach pokrytych łuszczącą się korą, zatrzymujemy się przy ławeczce. Odpoczynek wykorzystujemy do obserwacji brzozy, którą poznajemy po jasnej korze. Patrząc w górę widzimy na jednej z nich dziuplę i pasożyta – hubiaka pospoli-

tego (huba, grzyb). Po przeciwnej stronie rośnie głóg jednoszyjkowy, wspomniany już klon i dziki bez czarny. Tuż przy ścieżce na pniu jednego z klonów zauważamy zabliźnioną ranę. Drzewo wytwarza w tym miejscu tkankę kallusową, przyspieszając w ten sposób gojenie uszkodzenia. Pochodzenie rany – trudne do określenia. Jest to jeden z przykładów negatywnej działalności człowieka. Ruszamy dalej mijamy boisko sportowe i skręcamy w ulicę Węgierską, w kierunku drogi do Nowego Sącza.

PRYZSTANEK VI

Schodzimy ul. Węgierską. Popatrzymy w górę, uciszmy się i nasłuchujmy śpiewu ptaków, charakterystycznego stukotu dzięcioła. Może spotkamy wiewiórkę rudą i padalca zwyczajnego. Po prawej stronie drogi rosną niecierpki i niezapominajki. Wchodzimy w półmrok, rosnące tam drzewa, głównie akacje i buki, ograniczają dopływ światła, stąd uboższa szata roślinna. Za zakrętem miejscami, po obu stronach drogi rośnie kopytnik pospolity - bylina o trwałych zielonych z wierzchu błyszczących, nerkowatych liściach. W zapylaniu kwiatów tej rośliny pośredniczą muszki padlinowe wabione pieprzowym zapachem kwiatów. Nasiona (zawierające ciała mrówcze - elajosomy) roznoszone są przez mrówki. Nie zrywamy go gdyż jest pod częściową ochroną.

Strome zbocze drogi utrzymują wystające korzenie akacji. Podczas intensywnych opadów atmosferycznych obserwujemy wymywanie powierzchniowej warstwy gleby. Zjawisko to nosi nazwę erozji. Ziemia obsuwa się, pojawiają się kawałki piaskowca. Korzenie drzew skutecznie hamują ten proces.

Po prawej stronie drogi mijamy fragment buczyny. Buk zwyczajny poznajemy po gładkiej, popielatoszarej korze. Jego liście są skrętoległe, jajowate lub eliptyczne, całobrzegie lub falisto ząbkowane, z wierzchu ciemnozielone, błyszczące, od dołu jasne i matowe. Owocem są brązowe orzeszki nazywane bukwią. Buk należy do roślin leczniczych - napar z liści działa przeciwzapalnie i odkażająco.

Stojące u wylotu drogi po lewej stronie modrzewie porasta winobluszcz zaroślowy (dzikie wino), pnące o liściach dłoniasto – palczastych, jesienią przepiękne: purpurowo – czerwone. Owoce – to kuliste jagody, pokryte woskowym nalotem, niejadalne.

PRZYSTANEK VII

Patrząc z mostka na kamienną zaporę Potoku Czchowskiego zauważamy na jego ścianie ceglasto - brązowe nacieki, w których żyją bakterie żelazowe. Są to organizmy samożywne, wiążące dwutlenek węgla kosztem energii uwolnionej przy utlenianiu związków żelaza (II) do związków żelaza (III) w procesie chemosyntezy. Rezultatem utleniania żelaza jest nierozpuszczalny, brązowy osad. Uzyskaną

w ten sposób energię bakterie zużywają do przeżycia i rozmnażania. Bakterie żelazowe żyją głównie w wodach - rozwijają się często w rurach wodociągowych. Prawdopodobnie kiedyś wąwozem przebiegał rurociąg, stąd obecność na ścianach zapory bakterii. Proces chemosyntezy odgrywa ważną rolę w krążeniu pierwiastków w przyrodzie, a także w tworzeniu się niektórych złóż, np. azotanów (saletry), rud żelaza, manganu.

PRZYSTANEK VIII

Powyżej zapory wchodzimy w fragment doliny Potoku Czchowskiego. Wody potoku należą do II klasy czystości wód. Kamieniste dno stwarza dobrą kryjówkę dla niewielkich zwierząt: kielży (skorupiaki), larw chrzączek i jętek (owady). Zwierzęta te preferują wody czyste dlatego wykorzystywane są jako wskaźniki czystości.

Na uwagę zasługują kielże – zwierzęta bocznie spłaszczone o łukowato wygiętym ciele długości do 2 cm, w którym wyróżnić można głowę, tułów i odwłok. Na tułowiu znajdują się odnóża, dzięki którym zwierzę bocznie pływa lub pełza wśród roślin i kamieni.

Larwy chruścików budują norki i przenośne domki. Używają do tego części roślin wodnych, nasion, ziarenek piasku i kamyków lub muszli mięczzaków, spajanych przędzą jedwabną. Jeśli otwór do „domku” jest otwarty to mieszka w nim larwa, jeśli otworu brak – mieszka tam kolejne stadium rozwojowe: poczwarka. Larwy prowadzą wodny tryb życia (z nielicznymi wyjątkami), postacie dorosłe przypominające motyle nocne prowadzą „lądowy” tryb życia.

W pobliżu wody wśród liści żyją płazy. Można spotkać kilka gatunków żab oraz salamandrę płamistą – największego krajowego płaza ogoniastego, który jest pod całkowitą ochroną. Należy do zwierząt jajożyworodnych. W ciele samicy rozwijają się jaja, z których wylęgają się młode larwy bezpośrednio do wody, od końca marca do początku czerwca. Larwy te mają od razu po urodzeniu dobrze wykształcone kończyny i pierzaste skrzela.

W miejscu tym możemy także podziwiać skałę pochodzenia chemicznego – martwicę wapienną ze śladami struktur roślinnych: wysycane węglanem wapnia wątrobowce z rodzaju rzęsiennica, stożkę ostrokrężną, zanokcicę skalną (zimotrwałą paproć). Obserwacja terenu wskazuje na wypłukiwanie przez wody węglanu wapnia z wapnistego piaskowca. Nasza skała jest jasno popielata, porowata i krucha, ukryta w zaroślach. Idąc wzdłuż potoku

w głąb lasu spotykamy głązy i powalone drzewa. Trudno dostępna przyroda rządzi się tutaj swoimi prawami. Nie wchodzimy zbyt głęboko w las, miejscami panuje tam półmrok, promienie słońca z trudem docierają do runa. Po pniach drzew pnie się bluszcz pospolity, niektóre okazy kwitną. W runie leśnym spotykamy kokoryczkę wielkokwiatową, konwalijkę dwulistną, skrzyp olbrzymi. Mroczne wilgotne dno wąwozu pełne jest zwalonych, omszonych i spróchniałych drzew. Dużą rolę odgrywają tutaj grzyby saprofityczne, żyjące kosztem martwego drzewa. Jesienią spotkamy tu licznie opieńki miodowe. Wystające skały utrudniają przejście. Po obu stronach wąwozu dostrzegamy fragmenty fliszu karpackiego. Niestety po ostatnich osuwiskach nie zapuszczamy się głębiej w las, gdyż wyjście jest dość strome i może być niebezpieczne. Tu niestety musimy zakończyć tę część naszej ścieżki przyrodniczej po Czchowie. Kierujemy się do ul. Węgierskiej.

PRZYSTANEK IX

Spacer w górę ul. Węgierską możemy wykorzystać do przyglądania się rosnącym po obu stronach drogi roślinom. Spotkamy tam niezapominajkę błotną, niecierpka pospolitego, gwiazdnicę błotną, dąbrówkę rozłogową. Po prawej stronie zatrzymujemy się przy obelisku ku pamięci ofiar Katynia, Miednoje i Charkowa (Skwer Katyński), a wśród nich również rodaków z Czchowa. Obrzeża parkingu to siedlisko życia wielu gatunków ptaków - sikorek,

kowalików, rudzików oraz roślin zielnych, drzew i krzewów. Przed nami łąka urzekająca mnóstwem barw, rośnie tam firletka poszarpana, ostrożeń łąkowy, babka lancetowata, żywokost lekarski, mniszek lekarski, łopian, wiele gatunków traw.

Zaciszne środowisko łąki jest miejscem życia wielu gatunków motyli, pajaków i chrząszczy. W trawie wygrzewają się jaszczurki zwinki, które w momencie zagrożenia potrafią odrzucić ogon. Wiosną łąka mieni się kolorami kwiatów wabiących owady. Zalatują, więc trzmiele – okazałe błonkówki podlegające w Polsce ścisłej ochronie prawnej ze względu na swoją użyteczność. Pojawiają się także pszczoły i koniki polne. Obserwując z „boku” łąkę łatwo zauważyć, że między trawami rosną liczne siewki drzew. Na granicy łąki i lasu (ekotonu) świat roślin i zwierząt miesza się. Rosną tu zarówno rośliny typowe dla lasu, jak i dla łąki. Nieusunięte drzewa i krzewy mogą z czasem poszerzyć obszar leśny. Zjawisko to nosi nazwę sukcesji ekologicznej.

W dali dostrzegamy kościół i plebanię. Kierujemy się w stronę Rynku. Po drodze w prywat-

nym ogrodzie tuż przy siatce możemy podziwiać krzew: wawrzynek wilcze łyczo (*). Roślina ta, kwitnie na różowo przed wypuszczeniem liści, na przedwiośniu (II - IV). Owocem są soczyste pestkowce, w dojrzałym stanie intensywnie czerwone, o średnicy 8 mm, w skupieniach po trzy. Cała roślina jest bardzo silnie trująca. Na stanowiskach naturalnych, krzew jest pod całkowitą ochroną.

PRZYSTANEK X

Docieramy do końca trasy. Na Rynku rośnie potężny dąb szypułkowy „Kazimierz” o obwodzie 350 cm (pomnik przyrody), pod nim znajduje się drewniana figura św. Jana Nepomucena.

Zieleń rynku – to głównie krzewy i drzewa. Z drzew iglastych: świerk srebrny, sosna czarna, żywotnik olbrzymi, cis pospolity (roślina dwupienna). Na korze dębu i jednej z lip widzimy porosty o plesze listkowatej – jest to tarczownica chropowata. Porosty zaliczane są do organizmów symbiotycznych powstałych, z połączenia glonu i grzyba. Glon jako samożywny przeprowadza proces fotosyntezy, a grzyb dostarcza wodę i chroni przed wysychaniem. Według niektórych przyrodników współzycie tych dwóch organizmów trudno nazwać symbiozą (mutualizmem) lecz raczej niewolnictwem (helotyzm). Porosty ze względu na swoją wrażliwość na zanieczyszczenie powietrza dwutlenkiem siarki wykorzystywane są jako organizmy wskaźnikowe (skala poro-

stowa). Występująca tu forma listkowata świadczy o małym zanieczyszczeniu. Alejką wytyczoną przez żywoplot z ligustru pospolitego docieramy do centralnego miejsca na rynku – fontanny. Mamy nadzieję, że wytyczona ścieżka przyrodnicza będzie początkiem dłuższej przygody z przyrodą Czchowa i jej okolic.

ŚREDNIOWIECZNY CZCHÓW - ŚCIEŻKA DYDAKTYCZNA

oprac. Bernadeta Pajor

Trasa ścieżki rozpoczyna się w miejscu, gdzie ulica Węgierska styka się z ulicą Sądecką. Udajemy się w górę ulicy Węgierskiej, która kiedyś była prawdopodobnie skrótem szlaku „węgierskiego”.

PRYZSTANEK I - ŹRÓDEŁKO ŚW. KINGI

Pierwszy postój proponuję w połowie wzniesienia przy niewielkim gładzie z prawej strony ulicy. Jeszcze nie tak dawno znajdowała się tu studzienka, zwana źródłem Kingi. Prace, prowadzone w związku z modernizacją nawierzchni ulicy doprowadziły do zniszczenia źródła. Do tej pory nie postarano się niestety o jego rekonstrukcję.

Z historią Czchowa związana jest legenda o świętej Kingie. Miała ona uciekać przed Tatarami na Węgry właśnie przez Czchów. W miasteczku spragniona poprosiła o kubek wody. Nikt jednak z mieszkańców nie spełnił jej prośby. Zmęczona, schodząc traktem węgierskim, uderzyła laską o kamień, spod którego wytrysnęło źródło. Kinga ugasiła pragnienie, ale mieszczanie czchowscy zostali wodą pozbawieni. Brakowało jej przez wieki aż do czasów obecnych. Dopiero budowa wodociągu rozwiązała kłopoty. Św. Kinga urodziła się 5 marca 1234 r. w rodzinie króla węgierskiego Beli IV z dynastii

Arpadów. Jako 5-letnia dziewczynka przybyła do Sandomierza, na dwór swojego przyszłego męża, Bolesława Wstydliwego i jego matki Grzymisławy. W roku 1241 wspólnie uciekali oni przed Tatarami do Krakowa, a później na Węgry. Do Polski Kinga powróciła w 1243 r. a najprawdopodobniej w 1248 r. zawarła związek małżeński z Bolesławem V Wstydliwym, z którym wkrótce ślubowała dozągonną czystość. Przebywając przed ślubem w domu rodziców na Węgrzech otrzymała od nich na własność kopalnię soli. Miała według legendy wrzucić w głąb szybu pierścień, który po jej powrocie znaleziono w pierwszym okrusku soli, wydobytym w Bochni. W 1257 r. otrzymała na mocy przywileju od swego małżonka Bolesława Wstydliwego ziemię sądecką na własność, jakby udzielne księstwo. Ufundowała w Starym Sączu klasztor i kościół dla sióstr franciszkanek-klarysek. Po śmierci męża wstąpiła do ufundowanego przez siebie klasztoru jako zakonnica, nie przyjmując godności kseni. Zmarła w Starym Sączu w 1292 r., beatyfikowana została w 1690 r., kanonizowana w 1999 r. przez papieża Jana Pawła II.

PRYZSTANEK II - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY

Idąc trasą historyczną, prowadzącą w kierunku rynku czchowskiego, dochodzimy do kościoła parafialnego pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny z 1346 r. Pierwszą świątynię wzniesiono w stylu romańskim jeszcze w czasach, kiedy Czychów był własnością benedyktynów tynieckich w pierwszej połowie XII wieku. Do budowy obecnej świątyni wykorzystano kamienie z kościoła romańskiego, budując z nich m.in. gotyckie szkarpy. We wschodnią ścianę prezbiterium wmurowano fragmenty gzymsu romańskiego. Obecny kościół zbudowany został w stylu gotyckim.

*szkarpa – przypora, podpierająca mur

*prezbiterium – część kościoła wokół głównego ołtarza

*gzyms – najwyższy, wieńczący element muru w formie poziomego pasa, wysuniętego przed lico ściany, zdobiący zewnętrzne i wewnętrzne mury budynku, pieczę, kominki itp.

*Gotyck – to styl głównie w architekturze średniowiecza. Ukształtował się

we Francji w pierwszej połowie XII w. Cechą charakterystyczną architektury gotyckiej był konstrukcyjny system szkieletowy, na który składały się: sklepienie krzyżowo-żebrowe, przypory, łuki przyporowe, łuk ostry. Pozwoliło to na wznoszenie strzelistych i smukłych kościołów z dużymi oknami witrażowymi.

Wchodzimy do środka kościoła przez gotycki portal. Kruchta ma sklepienie krzyżowe ze zwornikiem. Drugi gotycki portal znajduje się po prawej stronie. Wewnątrz kościoła w prezbiterium znajdują się średniowieczne freski przedstawiające m.in. drogę krzyżową Chrystusa oraz sceny z życia Matki Boskiej. Należy zwrócić uwagę na wykonany z czerwonego marmuru nagrobek Kaspra Wielogłowskiego, po przeciwnej stronie znajduje się pomnik jego żony Magdaleny wykonany z piaskowca. Przenaczyli oni na kościół czchowski znaczne sumy pieniędzy. Oba nagrobki są dziełem wybitnego włoskiego rzeźbiarza Hieronima Canavesiego z XVI w. W kaplicy Matki Boskiej Śnieżnej znajduje się ośmioboczna kielichowa chrzcielnica kamienna z 1506 r.

*portal – ozdobny otwór wejściowy

*kruchta – przedsionek kościoła w formie pomieszczenia wewnątrz budynku lub osobnej przybudówki

*zwornik – element architektoniczny, łączący żebra sklepienia w jednym punkcie

*freski – malowidła na świeżym tynku.

PRYZSTANEK III – KAMIENNY LEW

Z kościoła udajemy się na rynek pod figurę św. Floriana. U stóp pomnika znajduje się romańska rzeźba kamienna, przedstawiająca leżącego lwa. Przypuszcza się, że jest to jedna z dwóch rzeźb, zachowanych z kościoła romańskiego.

*Sztuka romańska rozwinęła się w Europie w XI – XIII w.

PRYZSTANEK IV – ZAMEK W CZCHOWIE I WYSTAWA ARCHEOLOGICZNA

Z Rynku udajemy się na zamek czchowski. Wysoka wieża (baszta) jest najstarszym mурowanym elementem zachowanym niemal w całości. Pochodzi z przełomu XIII/XIV w. U dołu cylindryczna a u góry ośmioboczna pełniła rolę wolnostojącej strażnicy, strzegącej traktu handlowego biegnącego doliną Dunajca. W pierwszej połowie XIV w. za panowania Władysława Łokietka dobudowano zamek. Powstawał on stopniowo. Najpierw otoczono wieżę kamiennym murem, wewnątrz którego znajdowała się brama wjazdowa usytuowana od strony miasta. W kolejnym etapie wzniesiono przedbramie w formie baszty bramnej, a w XV w. rozbudowano przedbramie wznosząc basztę bramną o wymiarach 6x7 m. Po przeciwnej stronie wieży przy murze obronnym wybudowano podpiwniczony budynek mieszkalny. Na przełomie XV/XVI w. dostawiono do budynku mieszkalnego od południa niepodpiwniczone skrzydło prostokątne z kamienną posadzką, tzw. budynek strażnika. Również w tym samym czasie dobudowano przybudówkę do wieży, dochodzącą do muru obwodowego.

Od 1993 r. przez 7 lat archeolodzy z Muzeum Okręgowego w Tarnowie prowadzili prace wykopaliskowe na czchowskim wzgórzu zamkowym. W trakcie badań wydobyto dziesiątki tysięcy fragmentów naczyń glinianych i tysiące przedmiotów metalowych, pochodzących z okresu średniowiecza. Z wykopalisk została zorganizowana wystawa, której fragmenty obecnie znajdują się we wspomnianym budynku strażnika przy wejściu na basztę. Na wystawie można zobaczyć efekty wykopalisk, m.in. fragmenty rzędu końskiego, monetę z czasów Wacława II, fragmenty pancerzy, narzędzia, broń w tym bełty kusz, średniowieczne topory, groty strzał oraz wykonana na potrzeby wystawy okazała makieta zamku czchowskiego, na której zostały uwzględnione wszystkie szczegóły historyczne, potwierdzone podczas prac przez tarnowskich archeologów. Reszta wystawy jest przechowywana w Muzeum Okręgowym w Tarnowie, jak choćby - niemal w całości zachowany - gotycki portal kamienny.

Przy zamku istniała komora celna, wspomniana dokumentem z 1327 r. To tutaj kupcy, podążający do Krakowa, zmuszeni byli oclić towar. Zamek od XIV do XVII w. był siedzibą

starostwa czchowskiego, był też siedzibą sądu ziemskiego powiatu czchowskiego. Okres świetności zamku to czasy średniowiecza. Zaczął podupadać prawdopodobnie w drugiej połowie XVI w.

TATARZY W CZCHOWIE

Znalezione podczas prac wykopaliskowych groty strzał tatarskich nasuwają przypuszczenie, że wzgórze zamkowe w Czchowie przeżyło atak Tatarów. Archeolodzy nie są pewni, kiedy mogło to nastąpić. Pierwszy najazd tam miał miejsce w 1241 r. Tatarzy podążyli pod Legnicą, w czasie którego, Henryk Pobożny. Drużyna padła na lata 1259-60. Był wyniszczający nasz kraj, zdobyli Sandomierz, zapędzili się pod Kraków, ale zawrócił w stronę Czchów.

tarski na ziemi polskiej żyli przez Lublin, Sandomierz, Śląsk, gdzie doszło do bitki, w której zginął nasz książę. Najazd Tatarów był o wiele groźniejszy i bardziej dotkliwy niż pierwszy. Tatarzy dotarli pod granice księstwa opolskiego. I być może, jak sugeruje dyrektor Muzeum Okręgowego - Andrzej Szpudis, właśnie podczas tego najazdu atakowali oni Czchów.

W roku 1280 lub 1287, podczas trzeciego najazdu Tatarów na Polskę. Odkrycie grot strzał tatarskich na wzgórzu zamkowym może sugerować, że wieża obronna mogła istnieć wcześniej, niż przypuszczano, a więc w drugiej połowie XIII wieku.

ZAKOŃCZENIE

Każde drzewo obumiera bez korzeni. Człowieka też nie można oderwać od jego środowiska naturalnego. Uczmy się więc miłości, szacunku i przywiązania do naszej Małej Ojczyzny. Zapoznajmy się więc z urokiem Czchowa, historią i zabytkami tego miasta.

Czchów

Księżyc idzie wśród chojarów sienią
i kielichy maków polnych wychyla
Oj zatoczy się czerwony miesiąc na niebo jesienią
Utopi a mgły białe koszule na wierzch wypłyną

W mroku brązowy pagór cały w sosenkach skoczył jak zajac
pomiędzy domki co stoją jak rząd niebieskich pisanek
Słoneczniki w ogródku jak panny młode
głowy zza płotu wychylają
i kto im złotogłów dał na jaki tutejszy bal na jaki chłopski
weselny wianek

I widać jeszcze na jeziorze trójkątny czerwony żagiel
jak czapę czarodziejską który idzie dnem
Biały ptak nad wodą
jest w biblii snem

W dach domu korale jarzębiny biją mocno
Nocne wiatry koszulki jarzębinom przez głowy zdzierają
Sierpnia godne kuligi zakręcają nad góry pełne modrych cieni
A przed domem modrzew jest i wokół niego myśli tańczą i wokół śpiewają

Jerzy Harasymowicz

BAZA NOCLEGOWA:

Hotel „Łaziska”

ul. Kolonia 4, Czchów, tel. 14 684 31 10, kom. 723 110 110
www.hotellaziska.com.pl

Osrodek Wypoczynkowy „Cztery Pory Roku”

ul. Sąddecka 20, Czchów, tel. kom. 880 006 666
www.domki.czchow.pl

Dom Rekolekcyjny „Betezda”

ul. ks. Fr. Kolebka 3, Czchów
tel. 14 663 62 57, kom. 696 341 488
www.betezda.kzns.pl

Pensjonat „Zacisze”

ul. Kwaśniówka 23, Czchów, tel. kom. 604 265 885
e-mail: pensjonat_zacisze@wp.pl

Osrodek Wypoczynkowy „Temida”

ul. Pęcherska Góra 139, Czchów, tel. 14 663 60 63
www.owtemida.pl

Osrodek Wypoczynkowy Chorągwi Krakowskiej ZHP

Piaski Drużków, tel. 14 663 61 05
www.piaskidruzkow.zhp.pl

Gospodarstwo agroturystyczne „Pod Czeresnią”

Piaski Drużków 69, tel. 14 684 36 05, kom. 781 880 224

Agroturystyka nad Jeziorem

Piaski Drużków 46, tel. 607 261 344
www.nadjeziorem-piaski-druzkow.superturystyka.pl

Kapielisko „Chorwacja” – domki letniskowe

Jurków Kamieniec, tel. 601 550 561
www.kapieliskochorwacja.pl/wynajem-domków/

Całoroczny Dom Pracy Twórczej

Domosławice 29, tel. kom. 694 994 319

BAZA GASTRONOMICZNA:

Pub „Zagłoba”

Rynek 13, Czchów, tel. 504 864 496

Pizzeria „Słoneczny Stok”

Czchów Zapora, ul. Sąddecka 3, tel. 14 684 35 40

Bar „Taurus”

Czchów Zapora, ul. Sąddecka 6, tel. 14 663 65 67

Restauracja „Pod Sosną”

Czchów Zapora, ul. Kolonia 2, tel. 601 224 725
www.hotellaziska.com.pl/bar-pod-sosna/

Zajazd „Zagłoba”

Jurków 281, tel. kom. 602 844 281, 600 611 101
www.zajazdjurkow.com

Restauracja „U Jana”, Stacja Paliw Orlen

Tymowa 420, tel. 14 686 05 08

Zajazd „Biały Domek”

Wytrzyszczka 106, tel. 14 684 33 27

Bar „Green Fish”

Wytrzyszczka, tel. 14 684 33 27

INFORMACJA KULTURALNA I TURYSTYCZNA PROMOCJA GMINY

Miejski Osrodek Kultury, Sportu i Rekreacji

Czchów, Rynek 12, tel. 14 684 31 88
www.moksir.czchow.pl

„Czas Czchowa” – Magazyn Informacyjny Gminy Czchów

Czchów, Rynek 12, tel. 14 662 17 32, kom. 784 456 794
www.czaszczchowa.pl

Miejska Biblioteka Publiczna w Czchowie

(filie: w Jurkowie i Tymowej)
Czchów, Rynek 12, tel. 14 663 60 88

Czchów land has many faces. This time it is tourism. We would like to invite you for hiking and cycling around the Commune. Czchów land is certainly a great place to visit, because of its touristic values:

- **Historical legacy** - the remains of Czchow castle, renovated Tropsztyn castle in Wytrzyszczka, various sacral monuments, religious shrines, sanctuaries: Virgin Mary's the queen of the Dunajec Valley in Domoślawice and sanctuary of Jesus' Divine Mercy in Kozieniec. There are also historical housing in Czchów Market Square, built as to reflect the 18th century style, stone sculptures, remains of manors, archaeological excavations conducted on the castle hill and in the commune area by Regional Museum in Tarnów.
- **Favourable natural topography and nature values** - Czchów is called a Mountain Gate, 6 out of 10 town of Czchow commune are located in the Dunajec River Valley or by the Czchów Lake. The highest hills such as Machulec, Głowaczka, Śpilówka are at the same time a wonderful viewpoints of Czchów commune. There are also tourist trails (PTTK) that cross Czchów Commune- green and blue. One can also visit a floristic reservation "Bukowiec", see various natural monuments, natural-historical trail and cycle paths. What is more, there are also fishing and hunting clubs in Czchów Commune.
- **Advanced tourist accommodation** - hotels, holiday cottages, wedding houses, campsites, agrotourism farms.
- **Catering Services** - restaurants, bars, pizzerias.
- **Tourist Attractions** - harbor and expanded centre of water recreation with guarded beaches, gondola, motorboats and paddleboat trips. Additionally, one can take part in canoeing trip down the Dunajec River.
- **and rich cultural package.**

Let us start from cycling routes, which enable to visit the most beautiful nooks of Czchów Commune and see places which are hard to leave behind.

CYCLING ROUTES IN CZCHÓW COMMUNE

Route - TYMOWA-JURKÓW

We suggest to begin our trip in Czchów, starting in the picturesque city square which has characteristic houses, all built as to resemble 18th and 19th century housing. Worth visiting is 14th century Gothic church made of white stone (Alba Ecclesia). There are historical paintings in the main nave of the church depicting scenes from the Virgin Mary and Jesus Christ's lives (Via Crucis) - according to Zygmunt Łakociński - one of the oldest in Europe. In the centre of the city there is a stone sculpture of St Florian and Romanesque sculpture of a stone lion. Apart from that, there is a wooden sculpture depicting St John of Nepomuk, who is said to protect the town from floods. What is more, he is also a patron of a proper language. Cyclers can ride down the road to a parking place in the Węgierska Street, where you can see commemorative plaque placed after the Smoleńsk Crash to pay tribute to the victims of Katyn Massacre and those who died in Smoleńsk. Next to the wooden scene, you can take a small forest path that leads to the castle hill which is called "the tower" (polish: baszta) because of the tower at the top of the hill. We recommend to walk up the hill instead of riding, as the slope is quite steep. The tower dates back to 14th century and was the part of the castle that served as a custom-house. In the rebuilt part of the tower one can see an exhibition of archaeological excavation works conducted by archaeologists from Tarnów Museum, as well as the model of the Czchów castle. At the top of the tower there is an observation desk where tourists can admire the panorama of the Dunajec Valley, picturesque Czchów city and 17th century St Anna's church, which can be reached following the path that leads down the hill in the direction towards the Basztowa street. However, if you want to continue a cycling trip, you need to take a path on your left, after climbing down the castle hill. There are a lot of remains after the World War II on the way, such as: bunkers, stone cross and obelisks. You can get there only by foot as they are buried deep in the forest where you cannot ride a bike. The actual road leads through the forest to a sport field and further down you can get back to the Węgierska street. You must turn right and be careful of a steep descent. This time you need to turn right next to the Police Station, pass the church on your right and Firemen Station on your left. Afterwards, you will see school on your left and, at the first turn, you need to go left, in the direction of Tymowa. You ride straight admiring the views, pass the shrine in Zapotocze, next through Zeliny you reach the crossroads, through the road Tymowa-Lipnica Murowana and finally after turning right you enter Tymowa. 18th century wooden church is worth visiting there. Further, the cycling route runs next to a manor-house (left from the church). You can't miss not only the historical manor-house but also the remains of manorial housing: a wooden granary and an impressive park with magnificent natural monuments. You keep moving forward and on the right pass sport stadium in Tymowa, reach the crossroads. By turning right you will get to the main road Brzesko-Nowy Sącz, then turn left and, for a brief moment, you leave Czchów Commune. Yet, after

several meters, you need to turn right and enter a road to Lewniowa. You are in the area of Gnojnik Commune. Through Lewniowa you can go back to Czchów Commune, to upper Tworkowa. In order to do that, you need to turn right, next to the shrine situated behind the fence. Riding along the asphalt path you can admire the entire neighbourhood: Tworkowa, Tymowa and Jurków. You can admire charming, picturesque places and roadside shrines on the way. You can rest and relax while cycling. On the crossroads: you need to first turn left, then right (after passing a magnificent birch), and finally you enter a smaller path. You must be careful, especially after heavy rains, as the stone road is not easy to ride on. Then you will reach a field track crossroad, follow the road downhill to the last part of the asphalt road in Jurków, which you enter turning right. You follow the main road, only for several meters, because before the bridge on the River Zelina, you must turn right and ride along the stone road which leads to a grove. Then, you cross a little wooden bridge and enter the road behind a concrete plant. It is a point where you can see the tower of Jurków church, Fire Station and many other buildings in Jurków from behind. You can as well take a rest on the meadow on your right, because the road ahead of you is going to be steep and quite difficult. Following the mentioned road you will reach a tight asphalt path and then, after turning right, you are already in Czchów. After that, turn left to get to Granice, where you may admire beautiful view of the castle hill and the tower. You can get to the crossroad following the small asphalt road and finally enter the road Czchów-Tymowa (in the Tymowska Street). By turning left, you pass the bridge and through a steep driveway you enter Czchów (turn right to get to the city square, the same road you came).

Trail - BĘDZIESZYNA-WYTRZYSZCZKA-CZCHÓW

The trip starts in Czchów where we suggest sightseeing the Gothic Church and Czchów Tower. The trail leads from the city square in the direction of the upper cemetery (also military cemetery is included). It is good to visit the cemetery and pay respects to the soldiers who died in the First World War. After passing the cemetery you take a road that leads to Iwkowa. Following the asphalt road you cycle for about 3 km to so-called "Trawniki", where not so long ago there was primary school in a stylish wooden building. On the hill on the right, you can notice a guest house "Zacisze". It started prospering few years ago, the owners organise weddings, various celebrations and hosts tourists who come to visit Czchów Commune. On a small roundabout you slightly turn left and you go down the asphalt road. The road leads mainly through forest, but its last part enable to admire the views such as various hills (Będzieszyn, Machulec), Czchów dam and many other. Observation points in Czchów Commune are perceived as the most beautiful in the region. The road ahead connects with the main one, which leads to Nowy Sącz. However, we suggest to turn right and ride uphill to get to Wytrzyiszczka. It is good to know the name that is very hard to pronounce for foreigners. There is a crossroad on the top of the hill where you need to enter a tight asphalt path, turn left

and finally go down the hill admiring the Czchów Lake, Tropie and hill Będzieszyn. The hill is covered with forest that obscures the view (in case you would like to climb at the top of it). Then you reach a road made of concrete slabs that leads to the main road to Nowy Sącz (be careful, the road is steep and dangerous). You enter the main road behind the ferry in Tropie, where you can visit Andrew Zorard's hermitage. One of the oldest medieval churches in Poland (from the 10th century) is located in Tropie. After passing the ferry and the church you turn left in the direction of Tropsztyn castle. On the way you can have a meal in restaurant "White House" or "Green Fish". It is worth to visit Tropsztyn castle, as it looks great - renovated by the private entrepreneur. It is full of history and art because various exhibitions are organized there. It's really nice to buy a drink and relax on the castle terrace, admiring at the same time beautiful views. In a small shop you can get a souvenir that came straight from Peru (there is a legend connected with Inca treasure). After visiting the castle you need to cross the main road and enter the smaller asphalt one that later on leads to the forest. The road is tight but quite pleasant, you ride uphill, then down and again slightly up. If you want to return to Czchów you must turn right at the first crossroad. After passing the company "Dimarco" turn right, as well as at the next crossroad. Now you enter a road that leads to Kozięniec. You pass The Sanctuary of Jesus Christ Divine Mercy, named after the painting depicting Jesus that is said to arrive there during a flood. Next to the church, there is a modern Missionary House – a place for educational meetings, retreats and holidays for the youth from all over Poland. You continue your journey downhill and turn right where the streets are marked. Now you enter Machulec hill, the highest hill in Czchów Commune (480 meters above sea level). On the top of the hill, one can notice a wooden crucifix that commemorates the death of partisan Motak, during the Second World War. You can reach the hill by turning left on the crossroads in Partyzantów street. There is an asphalt road downhill, you turn right on the next crossroads and, through Zapotocze, you reach the road Tymowa-Czchów, where you finish your trip.

Route - PIASKI DRŹKÓW-CZCHÓW

Also this route starts in Czchów city square, where in the past fairs were organised. Nowadays, fairs take place on the square next to the Bakery. You pass this place when you go downhill. You keep riding further and finally cross the main road Kraków-Nowy Sącz. After that, continue moving forward until you are by the Czchów ferry which takes you to a small town Piaski Drużków, situated on the other side of the Dunajec River. The ferry is not fully mechanised, it is operated by hand, which is an additional attraction for the tourists. After leaving the ferry you turn right and ride for several meters, then turn right next to the Boy Scout House. An asphalt road leads uphill, among the trees. Next, the route runs around the top of Głowaczka, where you need to turn right. It is good to stick to the asphalt road and when you reach a crossroads by a glade, continue going downhill until you get to old primary school in Piaski Dróżków.

The trail leads to the main road which you follow turning left. Going further, you will pass a shrine on the left and at the nearest crossroads you need to turn left. The second part of the trail leads to another hill - Habalina. It is a quite steep hill, but most of the roads in Piaski Drózków are in good condition (renovated after the landslides). That is why, you shouldn't have any problems in getting to the top of the hill where you will have an opportunity to see the Czchów Dam, the Czchów Lake and other hills such as: Będzieszyn and Pęczerska Góra. You go downhill, then, at the crossroad of forest path, turn right. There is a small bench there so you can take a brief rest. The roads in that area are gravel paths, but quite comfortable, that will lead you to the area of the Forest Inspectorate of Gromnik. The last part of the trail is again quite steep, once again connects with the asphalt road, this time before the water dam, cross the river and you will return to Czchów. The part of the Czchów with characteristic water dam is especially popular among tourists because of guarded beaches, holiday houses and fishery. We advice turning right, then riding straight for several meters on the main road Kraków-Nowy Sącz. You need to turn left after passing kiosk and ride uphill to the area of holiday houses, holiday centre called "Temida". You pass those objects and follow the road uphill, where you can admire beautiful views, neighbouring hills covered with forests and glades in the valleys. The road is tight but made of asphalt and leads to a crossroad, where you can see a sign indicating the Gwędówka street. If you want to visit more charming places in Czchów, turn right and enter the street mentioned above. The road, partly asphalt, leads through the forest and then turns into a gravel path. Now you are on the opposite hill to "Grodzisko". It used to be a favourite place for tourists, mushroom and berries pickers. From this road you ride down to the main one: Kraków-Nowy Sącz. However, you need to cross a small bridge and go uphill the Węgierska street, which leads to Czchów city square. On the way you pass "Grodzisko" hill and a stone memorial plate. It was placed there to commemorate the victims of Katyn Massacre (Mednoye, Kharkiv) as well as those who died in Smolensk Tu-154 crash in 2010. On the main city square you finish another cycling trail, thanks to which we could get to know Czchów land - one of the most picturesque regions.

NATURE RESERVE "BUKOWIEC"

The reserve "Bukowiec" was established in 1959 in the area of Czchów Commune in the town Tymowa. It comprises a forest complex, located on the northern slope of the hill "Bukowiec", which is the main point of the hill range from Rajbrot to Czchów.

About 5,5 hectare of the area is under protection. The reserve was created as to protect natural beech complex and ivy called *Hedera Helix*. Another protected species are: *Daphne mezereum*, *Galium odoratum*, *Convallaria majalis*, *Asarum europaeum*, *Gentiana asclepiadea*.

Forest complex with the "Bukowiec" Reserve is located in the south-eastern part of Wiśniowieckie Plateau. The reserve covers northern slopes of the hill "Bukowiec" (494 meters above the sea level).

Two plant communities are listed in the Reserve. The first one is a beech complex known as "Karpacka" beech, which covers the area of 5,14 hectares. It is a forest complex which used to cover a large part of Carpathians (600 to 1150 meters above the sea level). The beech complex is a mixture of fir trees, elms and Acer platanoides. The other natural complex covers much smaller area (0,33 hectares). It is dominated by Alnus glutinosa, sporadically Fraxinus excelsior and fir trees. Because of the elucidation surplus, the high percentage of groundcover flora is dedicated to Rubus.

Very characteristic for the Reserve (apart from beech tress complex) is blossoming and fruitful ivy (Hedera). It is a subatlantic element in the flora of our region that demands a mild climate. The plant finds optimal condition to grow and develop in Mediterranean Region. It is hard to find a blossoming ivy in Poland because the plant reaches eastern border of the country with characteristic continental climate. The blossoming ivy that can be found in our region grows, or rather is supported by trees such as: oaks, alders and beech.

Ivy (Hedera helix) - it is a creeper plant that climbs trees and rocks. Ivies have two leaf types, with palmately lobed juvenile leaves on creeping and climbing stems and unlobed cordate adult leaves on fertile flowering stems exposed to full sun, usually high in the crowns of trees or the tops of rock faces, from 2 m or more above ground. It is a poisonous plant that carries a deadly substance which may cause the disorder of digestive and nervous system. Nevertheless, ivy has also healing properties, it is used in dentistry. It is also used to produce various kinds of cosmetics such as creams, balsams, ointments. Although the plant is not a parasite, in some cases can limit a tree access to light and make it more vulnerable to wind.

NATURAL TRAIL AROUND CZCHÓW

Author: Maria Wiśniewska Płachta

This educational trail leads through the most interesting parts of Czchów commune drawing particular attention to the characteristics of nature, that is many species of plants, trees, animals and various natural scenery. During every season flora changes and that is why the trail always offers something new to discover - "something that grew just yesterday or sat on a flower during the night". The path consists of 10 stops and takes about 90-120 minutes to complete. What is important, the path has its own set of rules: it is not allowed to make noise, to litter, to pick up flowers and plant, to scare away animals and to leave the designated trail.

STOP I

A fairly large oak tree "Władysław" has the circumference of 450 centimetres (at the height of 130cm of so-called growth ring) and has been under protection since 1995. The name is a tribute towards professor Władysław Szafera (1886-1970) who was a world-famous botanist. What is more, he was considered to be the father of Polish nature protection and co-founder of many national parks and reserves. He also wrote about 70 academic works such as "Flora Polski" (Poland's Flora) or "Rośliny Polskie" (Polish Plants).

STOP II

The one-nave Gothic church of the Assumption of Mary was raised in 1346. Around the church we can find small-leaved limes. This specie of lime can be recognised thanks to the heart-shape leaves, which at the bottom have small brown hairs. Furthermore, the inflorescence of the tree includes about 4 to 10 leaves. Small-leaved limes is very draught-sensitive and does not likes air pollution. What is more, thanks to its herbal inflorescences, it belongs to the family of healing plants. Specimens prepared from this tree are used as a medicine, which particularly helps to fight colds. Another natural specimen, which has very similar properties, is lime honey.

STOP III

Going through the Basztowa street we can try ourselves at recognizing local trees and green plants, which are growing along the road. This includes, for example, coltsfoot, field horsetail, yarrow, field mint, common wormwood, common hogweed, creeping buttercup, white nettle or broadleaf plantain. Particularly worth paying attention is horsetail - it has separate non-reproductive sterile and fertile spore-bearing stems, growing from a perennial underground rhizomatous system. Among the grass, depending what time of the season is it, we can observe many species of animals, mainly invertebrates, that is various kinds of spiders (including wasp spider), bumblebees, crickets, ants, butterflies, bees, beetles and grasshoppers. What is more, on the branches of growing spruces we can notice the traces of parasites from the adelgidae family (closely related to aphids). These traces include galls, in which larvae prowled and feed. These parasites can be very dangerous for trees and, therefore, spruces and larches should not be planted next to each other.

STOP IV

The castle hill - it is not only a place important for Czchów's history, but also the habitat for many species of plants, bushes and trees. Among the green plants the most dominant is common nettle, which is often perceived as an ordinary weed (the nettle's presence may indicate that nitrogen can be found in the soil). What is more, among the blooming plants, we can notice greater celandine, Canada goldenrod, tansy and

common wood sorrel. Next, in the area surrounding the tower, there are places of semidarkness which create convenient environment for some species of plants such as nettle-leaved bellflower, impatiens, yellow archangel or small-flowered cranesbill. We can also observe all sorts of bushes such as European black elderberry or black locust, and various trees like, for example, rowan (mountain-ash), hawthorn, hazel, spindle or maple. Very difficult to notice, hiding in the cracks of the walls, we can also notice two species of leptosporangiate ferns: maidenhair spleenwort and wall-rue. If we are lucky, we may also find common toadflax, creeping jenny and common self-heal. From the top of the tower there is a wonderful view on the Dunajec valley.

While taking a downhill and bumpy road we are passing bushes of European black elderberry, which inflorescence and fruits have healing abilities. If we go further into the woods we can also notice European spindle, which, during the autumn, has red colour. It is important to remember that all parts of this plant are poisonous!

STOP V

Travelling down the path from the tower we enter a small mixed forest. The forest is not only a cluster of trees, but also a home for various animals, an oxygen factory and, what is more, a place where we can rest or have fun by picking up mushrooms or fruits (the forest is full of delicious wild strawberries, raspberries or blueberries). While visiting the forest we are also passing clumps of ferns mosses - these are plants which never produce flowers. When we look closer to the clusters of moss we can notice very small stems with tiny capsules, in which spores evolve. Mosses have also the ability to gather and store water. During the spring, when the flora wakes up and comes back to life, ferns slowly release leaves from their rhizomes (stems). The leaves have two purposes: the upper part is responsible for the process of photosynthesis, while the lower part is in charge of propagating.

Some tree trunks are covered with common ivy, from the Araliaceae family. Very characteristic for this species are green leaves and sticky roots, thanks to which the plant can grow up very high in order to have enough sunlight. Some ivies are over ten years old and, thus, they bloom in the autumn and give fruits during the summer. However, not all species bloom. It is easy to distinguish the non-blooming plant after scrutinizing its leaves: triangle shape of a leaf indicates that the ivy will not have flowers, since only species with oval shape of leaves can bloom. We should remember that ivy is a plant under protection. What is more, it does not endangers trees, which work as a support for the ivy.

The crowns of trees create sort of a "roof" and limit the accessibility for sunlight. That is why various seedlings and young trees, that are growing underneath, are awaiting for their chance to grow in case a tree falls allowing the light to come. If we look up for a while it is easy to notice that most of the trees have their crowns only at the very top. Following the path, we are slowly going downhill the forest just to take

a rest on a bench located very near to the very old sycamore maple trees (covered with decortivating bark). While catching a breath we can admire birches - these trees are very easy to recognize thanks to the characteristic white bark. If we look close we will notice a hollow on one of the trees. It is also very easy to observe a very common tree parasite - tinder fungus, which specifically likes birches. Moving forward, we are passing the aforementioned plants like, for example, common hawthorn, European black elderberry and a lot of maple trees. One of the trees has a massive wound (an example of negative effects of man activity) and produces a special type of tissue that helps to regenerate faster. We are moving forward and passing a football pitch, then we should turn left into the Węgierska street and head towards the main road to Nowy Sącz.

STOP VI

While walking the Węgierska street we should look up and hear the beautiful singing of local birds, along with the characteristic clatter of woodpeckers. We may also meet ginger squirrel or slow worm snake. On the right side of the road, we may notice growing impatient and forget-me-nots. Later on, we enter semidarkness and can admire more trees, mainly acacias and beeches, which limit the sunlight and, thus, mineralize the number of other plants. Just behind the next turn, on both sides of the road, we may admire European wild ginger with single axillary dull purple flowers, lying on the ground. The upper surface of the leaves is shiny and they have a pepper-like taste and smell. We are not allowed to pick up this flower, since the species is under protection! While passing the steep slope of the road we may also find protruding roots of acacia trees. During intense rains the process of erosion may be witnessed here: this means that soil and rock are removed from the Earth's surface by exogenetic processes such as wind or water flow, and then transported and deposited in other locations.

On the right side of the road we can notice a large number of beeches. Beech is usually easy to recognize thanks to its smooth and grey bark. The leaves of beech trees are entire or sparsely toothed, from 5-15 cm long and 4-10 cm broad. Beeches are monoecious, bearing both male and female flowers on the same plant. The small flowers are unisexual, the female flowers borne in pairs, the male flowers wind-pollinating catkins. Beech is a healing tree – the infusion made from its leaves have antiphlogistic and decontaminating abilities. What is more, we may also notice larches that are overgrown by parthenocisuses (a genus of tendril).

STOP VII

While standing on the small bridge, admiring the Czchów's stream valley dam, we may observe brick-brown gathering on the dam's wall. It is the place of iron bacteria's home. Iron bacteria derive the energy they need to live and multiply by oxidizing dissolved ferrous iron (or the less frequently available manganese).

The resulting ferric oxide is insoluble, and appears as brown gelatinous slime that will stain plumbing fixtures, and clothing or utensils washed with the water carrying it. Treatment of heavily infected wells may be difficult, expensive, and only partially successful.

Iron Bacteria lives mainly in water – it very often develops in water-supply drains. In the past probably a pipeline was running here and, thus, we may notice the presence of bacteria on the dam.

STOP VIII

Passing the dam, we are entering the Czchów's stream valley. It is important to mention that these waters belong to the second category of cleanliness level. The stony bottom proves to be a great hideout place for small animals like, for example, gammarus (crustacean) or larvae of caddisflies and mayflies (insects). These animals prefer only clean water and, thus, are the best proof for the high cleanliness.

Gammarus deserves greater attention – it is an amphipod crustacean genus in the family Gammaridae. Adult males of gammarus may reach a total length of 21 millimetres, while females only grow to 14 millimetres. The adults have a robust appearance; they are typically greyish with markings in dark brown or green.

Larvae of caddisflies are building burrows and portable houses. They are using parts of water plants, grains, sand and very small stones or shells as their main building materials. If the aperture to the "house" is opened, it means that a larva is occupying the place. If the opening is closed, it indicates that the larva has already become a chrysalis. Most of larvae live in the water (there are only a few exceptions), however, the grown specimens are similar to night butterflies and reside on land.

Near to the water, among the bushes, amphibians live. We may meet a few species of frogs and fire salamander – the biggest tail amphibian in Poland, which is under protection. Fire salamander is black with yellow spots or stripes to a varying degree; some specimens can be nearly completely black while on others the yellow is dominant. The diet of the fire salamander consists of various insects, spiders, earthworms and slugs, but they also occasionally eat newts and young frogs.

We may also notice a very characteristic type of stone: limestone. It is a sedimentary rock composed largely of the minerals calcite and aragonite, which are different crystal forms of calcium carbonate (CaCO_3). Limestone are composed from skeletal fragments of marine organisms such as coral or foraminifera. Our stone has bright-grey colour and is porous and brittle. Moving forward within the woods we are passing more stones and felled trees. The environment here has its own set of rules and, thus, we should not go deep into the woods. Following our path we may also observe common ivy, which is overgrowing the trees (some species may even produce flowers). In the groundcover we may meet, for example, Solomon's seal (aka David's harp), false lily of the valley and great horsetail. The dark and dumpy bottom of the ravine is full of felled, downy, mossy and rotten trees. There saprotrophic mushrooms dominated the place. During

the autumn we may observe *armillaria mellea* (a plant pathogen and a cryptic species of honey fungus). On both sides of the ravine we may notice fragments of Carpathian Flyscche Belt. Unfortunately, after the last landslide we cannot go deeper into the woods, since the path gets more steep and may be dangerous. Sadly, we have to end our trip here and turn back to the Węgierska Street.

STOP IX

While going uphill the Węgierska street we may admire nearby plants which are growing on both sides of the road. A wide variety of flowers are blooming there: water forget-me-not, touch-me-not balsam, water stellaria, common bugle. We can make a stop just right to the obelisk raised as a tribute for the victims of Katyn massacre (it took place in 1940 during the World War II). Following the Węgierska street, we will reach a parking lot. Here, the surrounding area is the habitat for many species of birds like, for example, tits, nuthatches, or robins. What is more, we may notice various plants, trees and bushes. The meadow ahead us proves to be a beautiful and picturesque place where we may observe such flowers as ragged robin, cirsium, ribwort plantain, common comfrey, common dandelion and various species of grass and bushes. The quite nooks of the meadow is also a perfect home for butterflies, spiders and dung beetles. Among the grass we may also find sand lizards, basking in the sun (they can always immediately react to any threat). During the spring the meadow is full of colours which lure various insects. At that time bumblebees, which are under protection in Poland, are visiting the place. We may also notice bees and grasshoppers. When we look closely we may also see, hiding among the grass, small tree seedlings, which are beginning to grow. At the edge of the meadow, where it borders with the forest, the plant habitat is mixing: various plants typical for both forest and meadow are growing here.

In the distance we may notice a church and presbytery. We are heading toward the city square. While passing the private garden, just right to the fence, we may admire a beautiful bush: *mezereum*. It is a plant which blooms pink, just before the leaves are hatched. The flowers are produced in early spring on the bare stems before the leaves appear. It is important to notice that the plant is poisonous and under protection!

STOP X

We're reaching the end of our trail. On the town square a huge and massive English oak tree called "Kazimierz" grows. It has the circumference of 350 centimetres, which makes it a nature monument. Just right to the oak there is a figure of John of Nepomuk.

The green part of the town square consists mainly of bushes and coniferous trees: blue spruce, *pinus nigra*, *thuja plicata*, *taxus baccata*. On the bark of these trees lichen can be noticed. Lichens are re composite organisms consisting of a fungus (the mycobiont) and a photosynthetic partner (the photobiont or phy-

cobiont) growing together in a symbiotic relationship. The photobiont is usually either a green alga (commonly *Trebouxia*) or cyanobacterium (commonly *Nostoc*). According to some scientists the symbiosis of those two organisms may be considered as slavery (helotyzm). Lichens are sensitive to the air pollution (Sulfur dioxide). That is why they are being used as indicators (lichen scale). This type of lichen, present in our area proves that the air pollution is very low. *Ligustrum vulgare* arranged in a hedge leads to the main point of the town square, that is the fountain.

We hope that our Natural Trail Around Czchów will be only the beginning for your journey with nature.

ENDING

Every tree dies without its roots. Man also cannot be separated from its natural environment. Thus, we shall learn to love and respect our small native land. Let us get to know with the charm of Czchów, along with its history and relics of the past.

La Terra di Czchów possiede più nomi. Questa volta il suo nome è Turismo, invitiamo i turisti a visitare il comune di Czchów mediante escursioni a piedi ed in bicicletta. La Terra di Czchów può contare su degli elementi di innegabile valore turistico quali:

La ricchezza storica (i resti del castello di Czchów, il ricostruito castello di Tropsztyn, le numerose storiche chiese, cappelle e santuari a Wytrzyzszczk, i santuari della Madonna Regina della Valle del Dunajec a Domosławice e del Gesù Misericordioso a Kozeniec, il centro storico - con le sue case con portici costruite sul modello del XVIII secolo, sculture in pietra, resti di ville e palazzi signorili - siti archeologici situati sulla collina del castello e nel comune come nel Museo Regionale di Tarnów;

- **La posizione geografica favorevole e risorse naturali** (Czchów è chiamata la Porta delle Montagne, ben 6 delle 10 frazioni del comune di Czchów si trovano infatti nella valle del Dunajec o sul lago di Czchów, le principali vette come Machulec, Głowaczka, Śpilówka, sono anche meravigliosi belvedere sul comune di Czchów. Il comune è attraversato dai sentieri PTTK - verdi e blu. A Tymowa vi è la riserva floristica Bukowiec, in tutto il comune ci sono numerosi monumenti naturali, percorsi naturali-storici e piste ciclabili, qui sono attive le associazioni della pesca e della caccia);
- **Le numerose strutture ricettive** (alberghi, agriturismi, locali per ricevimenti, campeggi, agriturismi);
- **L'offerta gastronomica** (ristoranti, bar, pizzerie);
- **Le rinomate attrazioni turistiche**, come il porto ed il parco acquatico con le spiagge e l'area di balneazione sorvegliate;
- **e l'ampia offerta culturale.**

LE PISTE CICLABILI NEL COMUNE DI CZCHÓW - che permettono di esplorare le più belle località del comune di Czchów e visitare luoghi che non si vorranno più abbandonare.

1. Percorso - CZCHÓW - TYMOWA - JURKÓW
2. Percorso - BĘDZIESZYNA, WYTRZYSZCZKA, CZCHÓW
3. Percorso - PIASKI – DRUŻKÓW, CZCHÓW

LA RISERVA FORESTALE „BUKOWIEC”

La riserva forestale “Bukowiec” è stata aperta nel 1959 nel comune di Czchów, precisamente a Tymowa, nel complesso forestale che si trova sul versante settentrionale della collina Bukowiec, culminante in una fascia latitudinale che va da Rajbrot a Czchów.

L'area sottoposta a protezione copre una superficie di 5.51 ettari. Tale riserva è stata creata per proteggere l'habitat naturale del faggio dei Carpazi, insieme con la zona di fioritura e fruttificazione dell'edera *Hedera helix*. Le altre specie di piante „protette” sono: la daphne *Daphne mezereum*, l'asperula *Galium odoratum*, il mughetto *Convallaria majalis*, lo zenzero selvaggio *Asarum europaeum* e la genziana minore *Gentiana asclepiadea*.

Il complesso forestale “Bukowiec”, in cui si trova la riserva, è situata nella parte sud-est della collina Wiśnickie. La riserva copre le pendici settentrionali della Montagna Bukowiec (494 m).

La riserva si divide in due complessi forestali. La prima è fertile di faggi dei Carpazi, che è la tipologia di foresta dominante nella riserva (oltre 5,14 ha). Si tratta di una foresta che un tempo occupava quasi tutta la valle inferiore nei Carpazi, dai 600 ai circa 1150 m sul livello del mare. I faggi sono caratterizzati da un mix di abete bianco, olmo montano ed acero. Il secondo complesso è costituito da una foresta ripariale, sviluppata su un'area molto più piccola (0,33 ha) della riserva, adiacente al confine meridionale. Lo strato arboreo è dominato da ontani neri, sporadicamente sono presenti frassini ed abeti. A causa dell'eccessiva esposizione del basamento si riscontra una percentuale molto elevata di more nella flora, come avviene in effetti in tutta la riserva.

La principale peculiarità ed oggetto di protezione della riserva (oltre alle macchie naturali di faggi dei Carpazi) è la fioritura e fruttificazione dell'edera. Nella flora della nostra nazione è classificata come elemento subaatlantico, bisognoso di un clima mite. Le condizioni ottimali per il suo sviluppo si hanno nell'area del Mediterraneo, dove fiorisce e fruttifica. In Polonia, questo fenomeno è raro, nonostante il verificarsi di germogli sterili, data la vicinanza degli arbusti d'edera al confine orientale del nostro paese condizionato dal clima continentale. Gli esemplari fioriti si possono trovare sulle querce peduncolate, ontanni e faggi.

L'Edera comune (*Hedera helix*), rampicante dalle foglie verdi con diverse forme - nei rami non fioriferi ha

foglie caratteristiche a 3 o 5 lobi, mentre nei germogli fioriti prende la forma di un uovo. È una pianta velenosa, contenente saponina, che può causare disturbi del sistema nervoso e del tratto gastrointestinale. Il frutto ha anche proprietà medicinali, è usato in odontoiatria; anche nella produzione di molti cosmetici (creme, unguenti, lozioni). Anche se la pianta non è un parassita, tuttavia, in casi estremi, può ridurre significativamente l'accesso degli alberi alla luce, aumentando inoltre la possibilità di rovesciarsi causa vento.

IL SENTIERO NATURA PER CZCHÓW

realizzato da Maria Wiśniewska - Plachta

Il sentiero educativo conduce attraverso gli angoli più interessanti sotto l'aspetto naturale rivolgendo particolare attenzione alle peculiarità della natura animata ed inanimata, specie vegetali protette ed opere dell'uomo. Le stagioni agiscono sulla vegetazione, quindi ogni volta il percorso sarà in grado di far scoprire qualcosa di nuovo ed aggiuntivo - ". qualcosa cresciuto ieri od appena posatosi su un fiore" Il percorso è composto da 10 tappe, dura 90-120 minuti. Adotta un proprio regolamento interno: Non fare rumore, sporcicare strappare le piante, spaventare gli animali, deviare dalla rotta prevista.

I^a TAPPA

La maestosa quercia „Władysław” con una circonferenza di 450cm all'altezza di 130 cm (conosciuto come diametro a petto d'uomo) protetta dal 1995. Il nome dell'albero è in onore del prof. Władysław Szafer (1886 - 1970) - famoso botanico, il padre della conservazione/tutela della natura polacca, cofondatore di una serie di parchi nazionali e riserve. Autore di circa 70 pubblicazioni scientifiche, tra cui, come coautore, di "Flora polacca" "Piante polacche" e „Vegetazione polacca".

II^a TAPPA

La chiesa gotica di pietra ad una sola navata della Natività della Beata Vergine Maria è stata costruita nel 1346. Attorno alla chiesa, crescono dei tigli selvatici. Questa specie di tiglio si riconosce dalle foglie a forma di cuore, con ciuffetti di peli di color marrone negli angoli delle nervature. Le infiorescenze hanno una caratteristica brattea lamellare con 4-10 fiori. L'albero è sensibile alla siccità ed all'inquinamento atmosferico. Il tiglio selvatico è una pianta medicinale: le erbe utilizzate si ricavano dalle infiorescenze. I preparati ricavati sono tradizionalmente utilizzati come diaforetici significa in presenza di leggeri raffreddori leggeri. La proprietà diaforetica ed anti-infiammatoria sono legate alla presenza di flavonoidi, olii essenziali e muco. Il miele di tiglio possiede proprietà medicinali simili.

IIIª TAPPA

Il passaggio per via Basztowa può essere utilizzato per riconoscere ed identificare alberi e piante erbacee che crescono lungo la strada, come la tossilagine (in primavera), la coda di cavallo (o equisetto), l'achillea, la menta selvatica, l'artemisia, la barbabietola, il ranuncolo, l'ortica bianca e la piantaggine.

Una nota a parte merita la coda di cavallo (od equisetto) - che produce due tipi di germogli: con sporangio dove le spore sono forma di orecchie, non biforcute, marroni (primavera) e sterili (in estate), verde con un caratteristiche foglie verticillate. Al tatto d'estate risulta ruvido, scricchiolia (per la presenza di silice). L'equisetto è una pianta medicinale. A seconda del periodo dell'anno, nell'erba si possono intravedere diverse specie animali, in particolare invertebrati: varie specie di ragni - tra cui l' argiope a striscie-, calabroni, api, grilli, formiche, farfalle, cavallette.

Sui rami di abete possono vedere resti del parassita afide verde (chiamato anche pidocchio delle piante). Appartiene alla famiglia degli afidi galligeni, al suo interno vi sono larve. L'insetto possiede un complesso ciclo di sviluppo, biennale. Al fine di eliminare il parassita si dovrebbe evitare di piantare vicino larici ed abeti rossi.

IVª TAPPA

La collina del castello - non è solo un luogo di interesse storico, ma anche l'habitat di molte specie di piante erbacee, arbusti ed alberi. Tra le piante domina l'ortica erbacea associata come una pianta infestante/malerba tipica. Tuttavia utile nell'indicare la presenza di azoto nel terreno. Tra le piante da fiore possiamo osservare la celidonia, la verga d'oro del Canada, il tanaceto e l'acetosella. Nelle zone di penombra si creano le condizioni favorevoli per la crescita delle piante „amanti del buio”, come ad esempio – la campanula selvatica, la balsamina, l'ortica ed il geranio. Gli arbusti e gli alberi sono posti particolarmente graditi al sambuco ed alla robinia. Si vedono anche il sorbo, il biancospino, il nocciolo, l'evonimo e l'acero.

Quasi inosservati nelle fessure delle pareti crescono due specie di felci rustiche: l'asplenio e la ruta di muro. In alcuni posti crescono anche le piante della linaiola comune, della lysimachia nummularia e della brunella. Salendo per le scale della torre si raggiunge la torretta del castello che offre una magnifica vista sulla campagna circostante e la gola del Dunajec. Ammiriamo inoltre i tronchi di pino (con la parte superiore piegata come una piccola corona) e gli abeti rossi.

Scendendo lungo il sentiero in pietra superiamo dei cespugli di sambuco selvatico, le cui infiorescenze e frutti sono utilizzati terapeuticamente. Più avanti incontriamo l'evonimo che in autunno è riconoscibile dai frutti con grandi semi circondati da un involucreo protettivo a forma di cappello. Da ricordare: tutte le parti di questa pianta sono velenose.

Vª TAPPA

Seguendo per il percorso dalla torre entriamo in un'area di bosco misto. Un bosco non è solo un gruppo di alberi, ma è anche la casa di molti animali, una fabbrica di ossigeno, un luogo di riposo, un luogo dove raccogliere funghi e gustosi frutti: fragole, lamponi e more. Qui troviamo lamponi (dal colore blu) e more. Superiamo un cespuglio di muschi e felci – piante che non fioriranno. Guardando più da vicino notiamo dei piccoli gambi (con e senza foglie) con spore mature. Le piante di muschio hanno la capacità di immagazzinare acqua. In primavera, quando la natura si risveglia, le felci rilasciano dai rizomi (fusti sotterranei) delle foglie arricciate. Il notevole numero di felci svolge un duplice ruolo: la parte superiore realizza il processo di fotosintesi (nutrizione), la parte inferiore della foglia invece quello di propagare (girando la foglia è visibile ad occhio nudo la concentrazione di spore marroni).

Alcuni tronchi sono avvolti dall'edera, pianta rampicante appartenente alla famiglia delle araliaceae. Le caratteristiche peculiari di questa specie sono le foglie sempreverdi e le radici di ancoraggio attraverso le quali si spingono fino alla luce. Alcuni esemplari sono presenti da diversi anni, hanno la fioritura in autunno e la fruttificazione in primavera; tuttavia, non tutte fioriscono. Le riconosciamo dalla forma delle foglie, i germogli sterili sono a 3-5 lembi (triangolari), a forma di cuore alla base, smussati in alto. Le foglie che crescono sugli steli fioriti sono ovoidali oppure ovoidali-lanceolate, con i bordi interi, appuntiti e molto lucidi. È importante ricordare che l'edera è una pianta protetta, non mette in pericolo l'albero, che rappresenta il suo sostegno.

I tronchi degli alberi formano una sorta di "tetto" limitando la quantità di luce. Ecco spiegato l'elevato numero di piantine e di giovani alberi presenti nel sottobosco in attesa di crescere, quando l'albero „ombra" verrà abbattuto o crollerà rendendo tutto più luminoso. Guardando un attimo verso alto si vede che la maggior parte degli alberi che crescono là hanno nella parte superiore del tronco una corona.

Scendendo per il sentiero si passa un vecchio albero di sicomoro con ampie fioriscenze carnose ed in tronco di spessore ricoperto di corteccia squamosa, ci sediamo sulla panchina. Il momento di riposo lo sfruttiamo per osservare le betulle, facili da riconoscere per la chiara corteccia. Alzando lo sguardo, vediamo in uno di questi una fessura ed un parassita – il fungo *Fomes fomentarius*. Dall'altra parte cresce un biancospino, un acero ed il già citato sambuco selvatico. Appena fuori dal sentiero su uno dei tronchi vediamo una ferita riemarginata. L'albero ha prodotto del tessuto calloso accelerando così la guarigione dalla ferita, la cui origine è difficile da determinare. Questo è un esempio negativo dell'opera dell'uomo. Andando avanti abbiamo il campetto sportivo e giriamo in via Ungheria, in direzione di Nowy Sacz.

VIª TAPPA

Passeggiando per via Ungheria ascoltiamo con piacere il canto, degli uccelli ed il caratteristico rumore generato da un picchio. In questo percorso spesso si incontrano scoiattoli ed orbettini. Sul lato destro della strada crescono balsamine e myosotis (non-ti-scordar-di-me). Nella zona di penombra vi sono alberi di acacie e faggi, che riducono la luminosità con quindi una vegetazione più povera. Dietro l'angolo, su entrambi i lati della strada cresce dello zenzero selvaggio - sempreverde, lucido nella parte superiore e con foglie piene di nervature. L'impollinazione dei fiori di questa pianta avviene mediante delle mosche attratte dal profumo dei fiori. I semi (contenenti il cibo per formiche - elajosom) sono dispersi dalle formiche.

Non si raccolgono o strappano dove è specie parzialmente protetta.

Nel ripido pendio della strada resistono delle sporgenti radici di acacia. Durante le intense precipitazioni si nota una liscivazione del terreno. Questo fenomeno è chiamato erosione. Il terreno si stacca, compaiono pezzi di arenaria. Le radici degli alberi inibiscono efficacemente questo processo.

Sul lato destro della strada superiamo un resto del tronco di un faggio. Il faggio è generalmente riconoscibile dalla corteccia liscia e di colore grigio scuro. Le sue foglie sono differenti, ovali o ellittiche, con bordi seghettati o ondulati, dalla parte superiore di colore verde scuro o lucido, dal fondo trasparente o satinato. Il frutto è una noce marrone, chiamato faggiola. Il faggio è una delle piante medicinali – il suo infuso dalle foglie ha proprietà antinfiammatorie e antisettiche.

Alla fine della strada, sul lato sinistro, abbiamo una macchia di viti americane (uva selvatica) con foglie palmate – dalla nervature come dita e spettacolare colore viola-rosso in autunno. Delle bacche sferiche, coperte da un rivestimento ceroso, costituiscono i suoi frutti, non commestibili.

VIIª TAPPA

Guardando dal ponte verso la diga in pietra di Czchow si intravedono sulla sua parete in mattoni delle infiltrazioni marroni in cui vivono i ferrobatteri. Questi sono organismi aerobi che ottengono carbonio dal biossido di carbonio e ricavano l'energia per il proprio metabolismo dall'ossidazione, per via enzimatica, del ferro dallo stato ferroso (II) a quello allo stato ferrico (III) nel processo di chemiosintesi. Il risultato della ossidazione del ferro è un insolubile e solido sedimento. Da questa forma di energia ottenuto i batteri riescono a sopravvivere e riprodursi.

I ferrobatteri vivono per lo più in acqua – spesso si spingono anche nei tubi dell'acqua. Probabilmente una volta la conduttura correva lungo la gola, da qui la presenza di batteri sulle pareti della diga. Il processo di chemiosintesi gioca un ruolo importante negli elementi presenti in natura e anche nella formazione di taluni depositi, come i nitrati, ferro e manganese.

VIIIª TAPPA

Oltre la diga siamo già all'interno della valle. L'acqua dell'insenatura appartiene alla seconda classe di purezza dell'acqua. Il fondo roccioso offre un buon riparo per piccoli animali quali : gammaridi (crostacei), larve di tricoteri ed effimere (insetti). Questi animali ricercano acque pulite, ecco perché sono usati anche come indicatori di purezza.

Particolarmente degno di nota è il gammarus- un piccolo gamberetto di acqua dolce, dal corpo appiattito lateralmente con arco ricurvo dalla lunghezza di 2 cm, nel quale si può distinguere la testa, il torace e l'addome. Sul tronco vi sono le zampe, grazie alle quali nuota lateralmente o striscia tra le piante e pietre. I tricoteri costruiscono tane e delle specie di dimore mobili. Per realizzare ciò utilizzano parti di piante acquatiche, semi, grani di sabbia, di ciottoli e conchiglie, legano il tutto con di filati di seta. Se il foro della loro "casa" è aperto significa che all'interno ci vive la larva, se non vi è nessun foro – allora siamo in presenza di una diversa fase di sviluppo: il crisalide. Le larve vivono prevalentemente in acqua (con poche eccezioni), le forme adulte, simili alle falene, si spingono sulla terra.

Vicino l'acqua, tra le foglie vivono gli anfibi. Si possono trovare diverse specie di rane e salamandre maculate - il più grande caudato nazionale, che gode di protezione completa. Appartiene alla categoria degli animali ovipari. Nel corpo dell'animale donna si sviluppano le uova che si schiudono in larve giovani, direttamente in acqua, da fine marzo ad inizio giugno. Queste larve sono provviste immediatamente dopo la nascita di arti ben sviluppati e branchie piumate.

Nello stesso luogo possiamo anche ammirare una roccia di origine chimica – un tufo calcareo con tracce di strutture vegetali: satura di carbonato di calcio, epatiche, asplenio (resistente al freddo).

Osservando il terreno si rilevano le erosioni e modifiche strutturali causate dall'acqua. La nostra roccia è di color grigio chiaro, porosa e fragile, nascosta tra i cespugli. Camminando lungo il torrente nel bosco troviamo massi ed alberi caduti. Non seguiamo all'interno del bosco, in luoghi di penombra dove il sole raggiunge a malapena la pelle. Dopo aver scalato alcuni tronchi d'albero, alcuni esemplari di edera rampicante fioriscono. Nel sottobosco si incontrano i sigilli di Salomone, gigli ed equiseti. Il buio ed umido fondo della gola è pieno di alberi caduti e marci. Qui i funghi saprofiti prosperano sugli alberi morti. In autunno troviamo funghi appartenenti alla famiglia Armillaria mellea. Le rocce sporgenti impediscono il passaggio. Su entrambi i lati della gola vediamo frammenti di rocce sedimentarie marine. Purtroppo, dopo le recenti frane non è più possibile avventurarsi più in là nel bosco, perché l'uscita è piuttosto ripida e può essere pericolosa. Qui, purtroppo, dobbiamo porre fine a questa tappa del nostro sentiero natura per Czchów. Dirigiamoci verso via Ungheria.

IXª TAPPA

La passeggiata per via Ungheria può essere utilizzata per guardare su entrambi i lati le piante in fiore. Incontreremo lì i non-ti-scordar-di-me, balsamine, le stellarie e le bugole. Sulla destra ci fermiamo di fronte ad un obelisco in memoria delle vittime di Katyn, Miednoje e Kharkiv (Piazza Katyn), compresi i compatrioti di Czchów. Qui ritroviamo molte specie di uccelli – le cince, i picchi, i pettirossi ed anche piante erbacee, alberi ed arbusti. Nel prato di fronte colori accattivanti, vi sono fiori di cuculo fiorenti, cirsi dei ruscelli, plantago lanceolata, consolida maggiore, tarassaco, bardana, e molte altre specie di graminacee.

L'ambiente tranquillo del prato è l'habitat naturale di molte specie di farfalle, ragni e scarafaggi. Nell'erba si crogiolano le lucertole di sabbia, che in situazioni di pericolo possono abbandonare la coda. Il prato in primavera è pieno di fiori di vari colori, un'attrazione per gli insetti. Volano anche calabroni, vespe impressionanti soggette in Polonia a rigorosa protezione a causa della loro utilità. Ci sono anche api e cavallette. Guardando il prato di lato si vede anche che tra le erbe crescono numerose piantine di alberi. Al confine di prato e bosco, il mondo delle piante e degli animali si mescola. Qui crescono piante tipiche dei boschi. Alberi e arbusti non rimossi possono eventualmente espandere l'area forestale. Questo fenomeno è chiamato successione ecologica.

In lontananza si vede la chiesa e la canonica. Ci dirigiamo verso la piazza mercato. Lungo la strada, in un giardino privato, possiamo ammirare il cespuglio di fior di stecco. Questa pianta fiorisce in rosa prima di rilasciare foglie in primavera (II - IV). Il frutto è una succosa drupa, in uno stato maturo di rosso intenso, con un diametro di 8 mm, in gruppi di tre. L'intera pianta è altamente velenosa. Nel suo habitat naturale, è posta sotto la protezione totale.

Xª TAPPA

Arriviamo alla fine del percorso. Nella piazza mercato cresce una possente quercia chiamata „Kazimierz”, con una circonferenza di 350 centimetri (monumento naturale), sotto di essa vi è una statua lignea di S. Giovanni Nepomuceno. Il verde della piazza mercato è composto soprattutto da arbusti ed alberi. Le conifere: abete argentato, pino nero, tuia e tasso. Sulla corteccia della quercia vediamo licheni – trattasi di parmelia frondosa. I licheni sono classificati come organismi simbiotici formati dalla fusione di alghe e funghi. Le alghe come autotrofi effettuano il processo di fotosintesi e il fungo fornisce l'acqua e la protegge dalla disidratazione. Secondo alcuni naturalisti, la coesistenza di questi due organismi difficilmente può essere chiamata simbiosi (mutualismo), ma piuttosto schiavitù (elotismo). I licheni grazie alla loro sensibilità verso l'inquinamento atmosferico da biossido di zolfo sono utilizzati come organismi indicatori (scala di licheni). La forma frondosa che appare qui mostra una leggera forma di contaminazione. Lungo il cammino tracciato da siepi di ligustro si raggiunge il punto centrale della piazza mercato - la fontana.

Ci auguriamo che il sentiero natura possa rappresentare solo l'inizio di una più lunga e duratura avventura con la natura Czchów e la zona circostante.

Śliwkowy szlak

Stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku” to Lokalna Grupa Działania skupiająca 7 małopolskich gmin: **Czchów, Gnojnik i Iwkowa (powiat brzeski), Łososina Dolna i Gródek nad Dunajcem (powiat nowosądecki), Lipnica Murowana (powiat bocheński), Laskowa (powiat limanowski)**. Stowarzyszenie powstało w 2008 roku w ramach PROW 2007-2013. Zgodnie z misją prowadzi ono działania skoncentrowane na podniesieniu jakości życia mieszkańców z wykorzystaniem bogactwa historii, tradycji i kultury wszystkich siedmiu gmin.

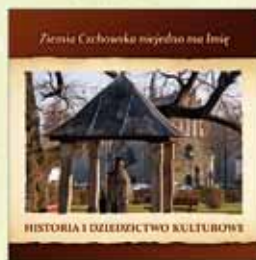
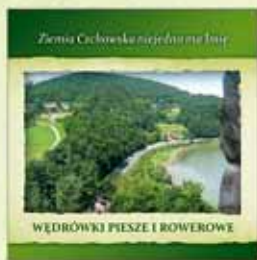
Gminy tworzące Stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku” łączy długa tradycja uprawy i wykozystania owoców pochodzących z lokalnych sadów. W gospodarstwach domowych od pokoleń nadmiar zebranych w okresie letnim owoców konserwowano na zimę susząc je na blasze, przy piecach lub na słońcu. Dumą obszaru jest podsuszana i podwędzana śliwka węgierka o specyficznej nazwie „suska sechłońska”. Specyficzna metoda produkcji w połączeniu z umiejętnościami miejscowych rolników, to gwarancja jej doskonałego smaku i jakości potwierdzonej wpisaniem na Listę Produktów Tradycyjnych oraz do unijnego rejestru Chronionych Oznaczeń Geograficznych (ChOG).

Śliwkowy Szlak to także bogactwo kultury i historii. Chlubą tego obszaru jest znajdujący się w Lipnicy Murowanej kościół pw. św. Leonarda, wpisany na listę UNESCO. W urokliwym Tropiu, nad brzegiem Jeziora Rożnowskiego, znajduje się romański kościół, którego najstarsze elementy datowane są na XI wiek. Dla osób chcących aktywnie spędzić swój wolny czas, Śliwkowy Szlak proponuje wiele atrakcji. Obszar skoncentrowany wokół Jeziora Rożnowskiego jest idealny dla wędkarzy oraz amatorów różnych sportów wodnych. Śliwkowe gminy słyną z licznych tras rowerowych i pieszych, a także możliwości jazdy konnej. Zimą najlepiej spędzić czas na stołu narciarskim Laskowa – Kamionna, a w sezonie letnim warto wybrać coś dla siebie z bogatego kalendarza śliwkowych imprez plenerowych. Można wówczas trafić na liczne degustacje, pokazy i konkursy kulinarne, a także zrobić zakupy na stoiskach z produktami lokalnymi. Największe imprezy śliwkowe organizowane są cyklicznie w Laskowej - „Festiwal Śliwki Miodu i Sera” oraz w Iwkowej - „Święto Suszonej Śliwki” i „Od ziarenka do wiejskiego rarytasu”.

Z serii *Ziemia Czychowska niejedno ma Imię*
wydanej przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Czchowie ukazały się:

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie. Publikacja wydana przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Czchowie współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach osi 4 LEADER Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, działanie: Wdrożenie Lokalnych Strategii Rozwoju. Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Europejski Fundusz Rolny
na rzecz Rozwoju
Obszarów Wiejskich

Program
Rozwoju
Obszarów
Wiejskich
na lata 2007-2013

ISBN 978-83-937697-1-1